

2021 GRUODIS

GYVŪNŲ GEROVĖS ZOOLOGIJOS SODUOSE UŽTIKRINIMAS

GERŪJŲ UŽSIENIO PRAKTIKŲ ANALIZĖ

GABRIELĖ MARIJA BALTRUŠYTĖ
gabriele.baltrusyte@kurklt.lt

AIRA PALIUKĖNAITĖ
aira.paliukenaite@kurklt.lt

Kurk
Lietuvai

TURINYS

SANTRUMPOS	3
SAVOKOS.....	4
1. ĮŽANGA	6
2. GYVŪNŲ GEROVĖ	8
2.1. GYVŪNŲ GEROVĖS VAIDMUO ZOOLOGIJOS SODUOSE	8
2.2. GYVŪNŲ GEROVĖS MATAVIMAS IR TIKRINIMAS.....	10
3. ES DIREKTYVA	14
3.1. IŠSAUGOJIMO PRIEMONĖS.....	14
3.2. MOKSLINIAI TYRIMAI IR MOKYMAS.....	16
3.3. ŠVIETIMAS IR SĄMONINGUMO DIDINIMAS	17
4. DIREKTYVOS ĮGYVENDINIMAS	19
4.1. ČEKIJOS RESPUBLIKA.....	20
4.2. DANIJA.....	24
4.3. ESTIJA.....	27
4.4. JUNG TINĖ KARALYSTĖ.....	30
4.5. LENKIJA.....	34
4.6. NYDERLANDAI	36
5. APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS.....	39
ŠALTINIAI.....	41
PRIEDAS 1 – NAUDINGOS NUORODOS.....	44
PRIEDAS 2 – TIKRINIMO GAIRĖS.....	46

SANTRUMPOS

AZA Zoologijos sodų ir akvariumų asociacija

BIAZA Jungtinės Karalystės ir Airijos zoologijos sodų ir akvariumų asociacija

CITES Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija

DEFRA Aplinkos, maisto ir kaimo reikalų departamentas (Jungtinė Karalystė)

DVFA Veterinarijos ir maisto asociacija (Danija)

EAZA Europos zoologijos sodų ir akvariumų asociacija

EEP Europos nykstančių rūšių programa

ES Direktyva Tarybos Direktyva 1999/22/EB dėl laukinių gyvūnų laikymo zoologijos soduose

ES Europos Sąjunga

ICZ Tarptautinis zoologijos sodų prižiūrėtojų kongresas

IZE Tarptautinė zoologijos sodų edukatorių asociacija

NVD Nyderlandų zoologijos sodų federacija

NVWA Maisto ir vartojimo produktų saugos tarnyba (Nyderlandai)

RVO Nyderlandų įmonių agentūra (Nyderlandai)

SSC Rūšių išlikimo komisija (IUCN)

SSP Rūšių išlikimo programos (AZA)

WAZA Pasaulinė zoologijos sodų ir akvariumų asociacija

WCS Laukinių gyvūnų išsaugojimo draugija

WZACS Pasaulinė zoologijos sodų ir akvariumų išsaugojimo veiklos strategija

ZIMS Zoologinės informacijos valdymo sistema

ZEC Zoologijos sodų ekspertų komitetas (Jungtinė Karalystė)

SĄVOKOS

Žemiau pateikiamos sąvokos iš **ES Zoologijos sodų direktyvos gerųjų praktikų dokumento**, kurio paskirtis padėti šalims narėms įgyvendinti Direktyvos reikalavimus. [Prieiga internete](#).

Aplinkos gerinimas — laikant gyvūnus rūšiai svarbių galimybių sudarymas gyvūno aplinkoje, kad galėtų pasireikšti įvairi pageidaujama ir natūrali jo elgsena.

Biologinė įvairovė — įvairios kilmės, t. y. sausumos (ant žemės ir po žeme), jūrų ir kitų vandens ekosistemų, gyvų organizmų ir ekologinių kompleksų, kuriems jie priklauso, įvairovė.

Biologinės įvairovės išsaugojimas — žmonių sąveikos su genais, rūšimis ir ekosistemomis valdymas, kad dabartinė karta gautų daugiausia naudos, tačiau būtų išlaikytas ir jų potencialas patenkinti ateities kartų poreikius ir siekius; tai apima biologinės įvairovės saugojimo, tyrimo ir naudojimo elementus.

Biologiniai poreikiai — poreikiai, užtikrinantys individo galimybę išgyventi ir daugintis.

Elgsenos įvairovė — gyvūno ar gyvūnų grupės elgsenos modelių skaičiaus ir įvairumo matas.

Genetinė įvairovė — individų genetiniai variantai. Ji gali būti apibūdinta pagal kelis įvertinius, kurie nėra lygiareikšmiai ir nusako skirtingus įvairovės aspektus.

Gyvūnų laikymo vadovai — kasdienės gyvūno ar rūšies priežiūros gairės, kuriuose aptariami įvairiausi klausimai, susiję su jų įkurdinimu ir priežiūra siekiant patenkinti jų biologinius poreikius.

Įprasta elgsena — elgsena, padedanti gyvūnui gerai prisitaikyti prie natūralių ar dirbtinių sąlygų ir paprastai pasireiškianti didžiojoje dalyje populiacijos. Ji gali sutapti arba nesutapti su natūralia elgsena.

Išsaugojimas — priemonių, reikalingų natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros rūšių populiacijų palankiai būklei palaikyti arba atkurti, visuma.

Išsaugojimas *in situ* — ekosistemų ir natūralių buveinių išsaugojimas, taip pat rūšių gyvybingų populiacijų išlaikymas ir atkūrimas jų natūralioje aplinkoje, o domestifikuotų ar kultūrinių rūšių - aplinkoje, kurioje jos įgijo savo skiriamuosius požymius.

Karantinas — veterinarijos tarnybos kontroliuojama priemonė, kai gyvūnų grupė laikoma izoliuota ir neturi jokio tiesioginio ar netiesioginio kontakto su kitais gyvūnais, kad ją nustatytos trukmės laikotarpį būtų galima stebėti ir prireikus atlikti tyrimus ir gydyti.

Laukinė rūšis — rūšis, kuriai priklausantys nelaisvėje arba gamtoje gyvenantys organizmai nebuvo veisiami siekiant pakeisti jų įgimtą būvį.

Natūrali elgsena — natūraliomis sąlygomis paprastai pasireišianti gyvūnų elgsena, padedanti užtikrinti biologines funkcijas ir galbūt suvokiama kaip teikianti malonumą.

Pastiprinimas ir reintrodukcija — sąmoningas organizmų paėmimas iš vienos vietos ir paleidimas kitoje vietoje rūšies vietiniame areale, taip pat išsaugojamoji introdukcija, apimanti pagalbinę kolonizaciją ir ekologinį pakeitimą, ne vietiniame areale.

Skrodimas — negyvo gyvūno ar jo kūno dalių, organų ar audinių tyrimas.

Švietimas — intelektualio, dorovinio ir socialinio mokymo teikimas.

Vietinė rūšis — rūšis ar žemesnis taksonas, gyvenantis natūraliame areale (buvusiame ar esamame), be kita ko, teritorijoje, kurią gali pasiekti ir kurioje gali įsikurti naudodamasis savo natūraliomis plitimo sistemomis.

Zoonozė — liga ir (arba) infekcija, kuria vieni nuo kitų natūraliai tiesiogiai ar netiesiogiai užsikrečia gyvūnai ir žmonės.

1. ĮŽANGA

Nuo XIX a. iki XX a. pabaigos stipriai keitėsi zoologijos sodo samprata ir funkcijos. Senovinių zoologijos sodų pagrindinis tikslas buvo eksponuoti daugybę gyvūnų rūšių, dažniausiai paimtų tiesiai iš laukinės gamtos ir augintų mažuose narvuose, neatsižvelgiant į gyvūnų gerovę (EAZA, 2013). Modernūs zoologijos sodai ne tik atlieka gyvūnų gerovės tyrimus, bet ir savo veikla prisideda prie **biologinės įvairovės išsaugojimo**. Šiam tikslui pasiekti svarbi kompleksinė visuomenės švietimo, mokslinių tyrimų vykdymo ir išsaugojimo priemonių visuma (EAZA, 2013; Sikkema et al., 2015).

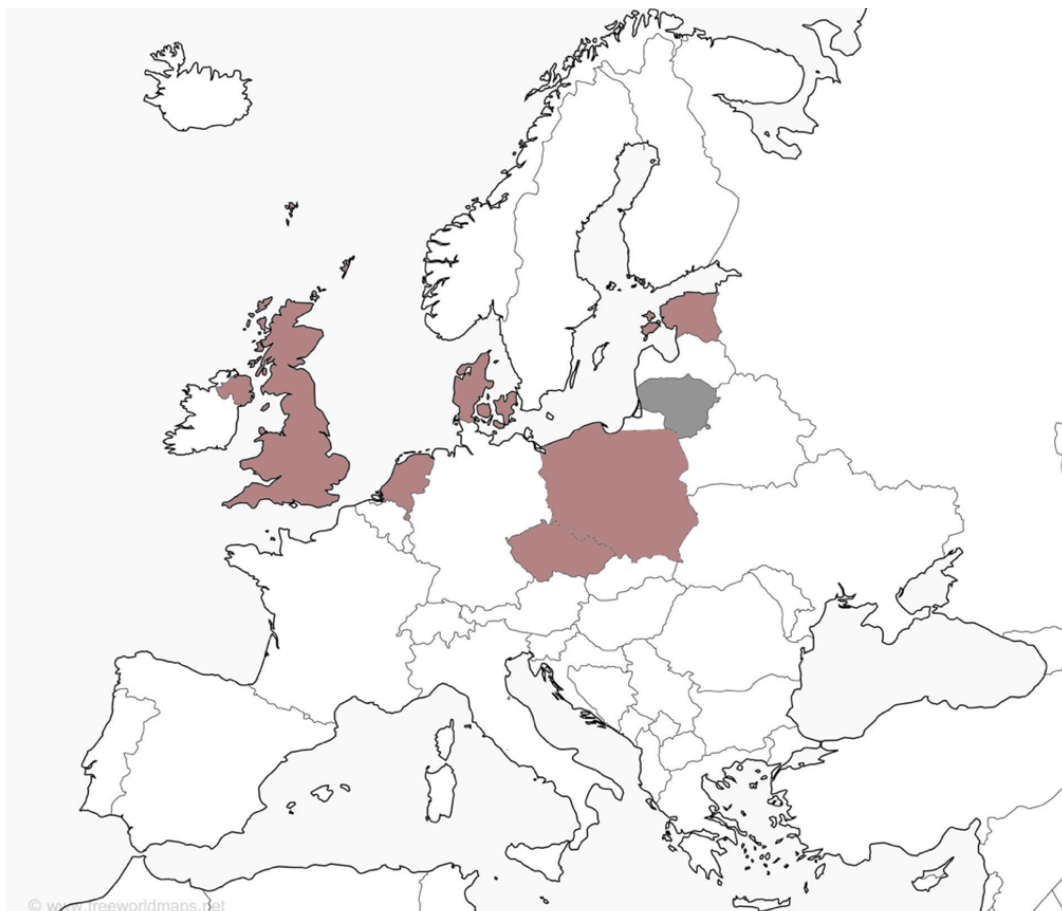
Augant visuomenės sąmoningumui apie laukinių gyvūnų ir jų buveinių išsaugojimo bei gyvūnų gerovės užtikrinimo svarbą, modernaus zoologijos sodų funkcijos pradėtos reglamentuoti teisės aktais. Pirmą kartą biologinės įvairovės išsaugojimo siekiai ir gerosios zoologijos sodų praktikos surašytos 1993 m. **Pasaulinėje rūšių išsaugojimo zoologijos soduose ir akvariumuose strategijoje**. Šiame dokumente pabrėžta, kad zoologijos sodai iš pramoginės veiklos muziejų tampa šiuolaikiškais išsaugojimo centrais, kuriuose vykdomos švietimo, mokslinių tyrimų ir veisimo nelaisvėje bei reintrodukcijos programos (Sikkema et al., 2015).

Europos Sąjungoje (toliau - ES) modernaus zoologijos sodo standartus įtvirtina **Tarybos direktyva 1999/22/EB dėl laukinių gyvūnų laikymo zoologijos soduose** (toliau – ES Direktyva), kuri siekia apsaugoti laukinę fauną, stiprinti zoologijos sodų vaidmenį biologinės įvairovės išsaugojimo srityje (Sikkema et al., 2015, 4). Detalesnė informacija apie ES Direktyvos perkėlimą į Lietuvos įstatyminę bazę, esamą situaciją bei iššūkius, susijusius su šių kriterijų praktiniu patikrinimu, pateikiama [šiuo puslapyje](#).

Siekiant geriau suprasti zoologijos sodams keliamus reikalavimus, **šioje analizėje nagrinėjami ES Direktyvos kriterijai, praktinis jų įgyvendinimas ir užtikrinimas**: gyvūnų gerovės samprata, egzistuojančios vertinimo praktikos, švietimo, mokslinės veiklos ir išsaugojimo vykdomų veiklų

patikrinimo būdai. Detalesniam nagrinėjimui pasirinktos **Čekijos Respublikos, Estijos, Danijos, Jungtinės Karalystės, Lenkijos ir Nyderlandų** gerosios praktikos. Danija, Jungtinė Karalystė ir Nyderlandai atrinktos, atsižvelgiant į tarptautinį šiuose šalyse vykdomų gerųjų praktikų pripažinimą ir vienus aukščiausių gyvūnų gerovės rodiklių Europoje. Estija, Čekija ir Lenkija pasirinktos dėl Lietuvai artimesnio teisinio reguliavimo, gamtinio klimato, istorinių ir politinių panašumų. Atliekant analizę, remtasi šaltiniuose nurodytais dokumentais ir interviu su užsienio ekspertais metu surinkta informacija.

Nagrinėjant šalių praktikas, laikomasi vienodos struktūros orientuojantis į **teisinį zoologijos sodo steigimo reguliavimą, zoologijos sodų tikrinimo tvarką, veikloje dalyvaujančias institucijas**. Dokumento pabaigoje pateikiamos išvados, naudingų nuorodų priedas, padėsiantis plačiau susipažinti su konkrečios šalies zoologijos sodų reguliavimo tvarka ir ES Direktyvos reikalavimų įgyvendinimu.

2. GYVŪNŲ GEROVĖ

Tiek pasaulyje, tiek tarp Europos Sąjungos šalių **nėra universalus gyvūnų gerovės apibrėžimo**. Tyrimo, atlikto siekiant suvokti šio fakto pasekmę zoologijos sodų kontekste, metu buvo nustatyta, kad, lyginant Europos ir rytų zoologijos sodų darbuotojų suvokimą apie „gyvūnų gerovę“, termino naudojimas šiek tiek skiriasi (Bacon et al., 2021). Tokie neatitikimai didina riziką, kad ta pati gerovės matavimo sistema bus skirtingai taikoma tarptautiniu mastu (Bacon et al., 2021). Jungtinės Karalystės zoologijos sodų ekspertai pažymi, kad norint kokybiškai įvertinti gyvūnų gerovę, visų pirma būtina aiškiai suvokti kuria etine sistema remiamasi ir kodėl (DEFRA, 2012c). Šiame skyriuje plačiau aptariamas gyvūnų gerovės vaidmuo zoologijos sodų kontekste ir pristatomos populiariausios gyvūnų gerovės matavimo sistemos.

2.1. GYVŪNŲ GEROVĖS VAIDMUO ZOOLOGIJOS SODUOSE

Šiuolaikinė zoologijos sodų bendruomenė plačiai pripažįsta reguliaraus gyvūnų gerovės matavimo ir tikrinimo naudą. Kaip vienos svarbiausių prižasčių įvardinamos **gyvūnų gerovės tobulinimo galimybės, sumažintos išlaidos, faktinė ir nešališka informacija, reikalinga priimant zoologijos sodo valdymo ar veiklos planavimo sprendimus**. Tačiau taip pat pažymima, kad gyvūnų gerovės vertinimas tiesiogiai prisideda prie tvarios infrastruktūros sukūrimo, personalo motyvacijos ir mokymų (WildWelfare, n.d.).

Būtina paminėti, kad zoologijos sodo tikslų pasiekimui svarbus ir lankytojų įsitraukimas. 2017 m. atlikta apklausa parodė, kad **didėja visuomenės pasipriešinimas zoologijos sodams**, tačiau rezultatai pakito žmonėms apsilankius modernius zoologijos sodo kriterijus atitinkančiose vietose (Browning & Veit, 2021). Kito tyrimo metu buvo nustatyta, **kad natūralų elgesį demonstruojantys gyvūnai** užtikrina teigiamą lankytojų patirtį, prisideda prie lankytojų skaičiaus bei pajamų didinimo, palankių rekomendacijų, **įkvepia žmones imtis gamtosaugos**

veiksmų (L. Miller, 2012). Lankytojų apklausos įvardinamos kaip vienas iš paprasčiausių būdų įvertinti gyvūno gerovę, darbuotojų patikimumą, individualių gyvūnų asmenybę (Escobar-Ibarra et al., 2021).

Išanalizavus moksliniuose žurnaluose skelbtas tyrimų ataskaitas pastebima, kad, vykdydami tyrimus susijusius su gyvūnų gerove, zoologijos sodai ir akvariumai **dažniausiai analizuoja aplinkos turtinimo poveikį gerovei** (Binding et al., 2020). Prognozuojama, kad ateityje zoologijos sodai turėtų didinti tyrimų skaičių, skirtą suprasti aplinkos (pavyzdžiui, šviesos, šilumos, vėdinimo) įtaką gyvūnų gerovei. Pastaraisiais metais didžioji dalis dėmesio buvo skirta žinduolių gerovės tyrimams, tad **rekomenduojama ateityje į tyrimus įtraukti ir kitas rūšis, pavyzdžiui, paukščius, roplius, varliagyvius, bestuburius** (Binding et al., 2020, 170). Taip zoologijos sodai gali prisidėti prie žmonijos suvokimo apie gyvosios gamtos gerovę plėtimo.

Tiek mokslinėje bendruomenėje, tiek zoologijos sodų lankytojų tarpe vyksta diskusijos dėl gyvūnų laikymo nelaisvėje etiško pagrindimo. Vienas iš argumentų yra, jog **nelaisvėje laikomiems gyvūnams suteikiamos laisvės, kurios nėra randamos natūralioje gamtoje**. Pavyzdžiui, laisvė nuo bado ar ligų (Browning & Veit, 2021). Šiame kontekste, gyvūnų gerovė suprantama kaip veiksniai, kurie pagerina arba pablogina gyvūno gyvenimą. Penkių laisvių modelis, aptariamas kitame poskyryje, remiasi būtent tokiu supratimu (Browning, 2020).

Antras dažnai girdimas argumentas, pabrėžia, kad natūralaus elgesio kriterijus yra netinkamas kalbant apie gyvūnų gerovę, nes neturi tiesioginio ryšio su gyvūno gyvenimo gerinimu. Natūralaus elgesio kriterijus remiasi prielaida, kad gyvūnas nukentės, jeigu laikomas nelaisvėje negalės demonstruoti natūralaus elgesio. **Tačiau laisvėje natūralus elgesys ne visuomet prisideda prie gyvūno gerovės gerinimo**. Pavyzdžiui, būtinybė kovoti su plėšrūnais gali gyvūnui kelti baimę, kančias, fizinius sužalojimus (Browning, 2020). Kenčiančių nuo ligų ar sužeidimų, laukinių gyvūnų elgesys laisvėje bus ribojamas, sumažėja galimybė gauti užtektinai maisto išteklių (Browning, 2020). Kitos rūšys ir plėšrūnai kontroliuoja teritorijas, kuriuose gyvūnas gali klajoti, maisto pasirinkimą nulemia stichijos ir metų laikas (Browning & Veit, 2021).

Taip pat išskiriamas **nenatūralus elgesys, kuris nedaro neigiamos įtakos gerovei**. Su orangutangais atlikto tyrimo metu gyvūnams buvo rodomi kompiuteriniai žaidimai, kurie tiesiogiai prisidėjo prie teigiamo užimtumo ir veiklos praturtinimo stimuliavimo (Browning, 2020).

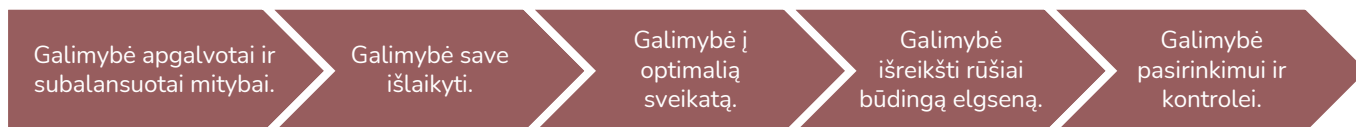
2.2. GYVŪNŲ GEROVĖS MATAVIMAS IR TIKRINIMAS

Apie gyvūnų gerovę galvojama kaip **apie laisves nuo** (pavyzdžiui, suvaržymų, neigiamų jausmų) **ir laisves į** (pavyzdžiui, prieiga prie maisto išteklių). Ši mąstymo kryptis įkvėpė 1965 m. Jungtinėje Karalystėje pradėta naudoti **Penkių laisvių modelį** (Browning & Veit, 2021), pagal kurį išskiriama:

Istoriškai, gyvūnų gerovės sritis buvo orientuota į neigiamus gerovės rodiklius. Tai reiškia, kad dėmesys buvo skirtas **negatyviems rodikliams**, o ne tobulinimui ir leido daugeliui šalių sukurti minimalius gyvūnų laikymo standartus. Vėliau šis požiūris keitėsi ir **Penkių laisvių modelis** buvo ne vieną kartą modifikuotas, dėmesį skiriant **teigiamiems rodikliams ir gerovės didinimui**.

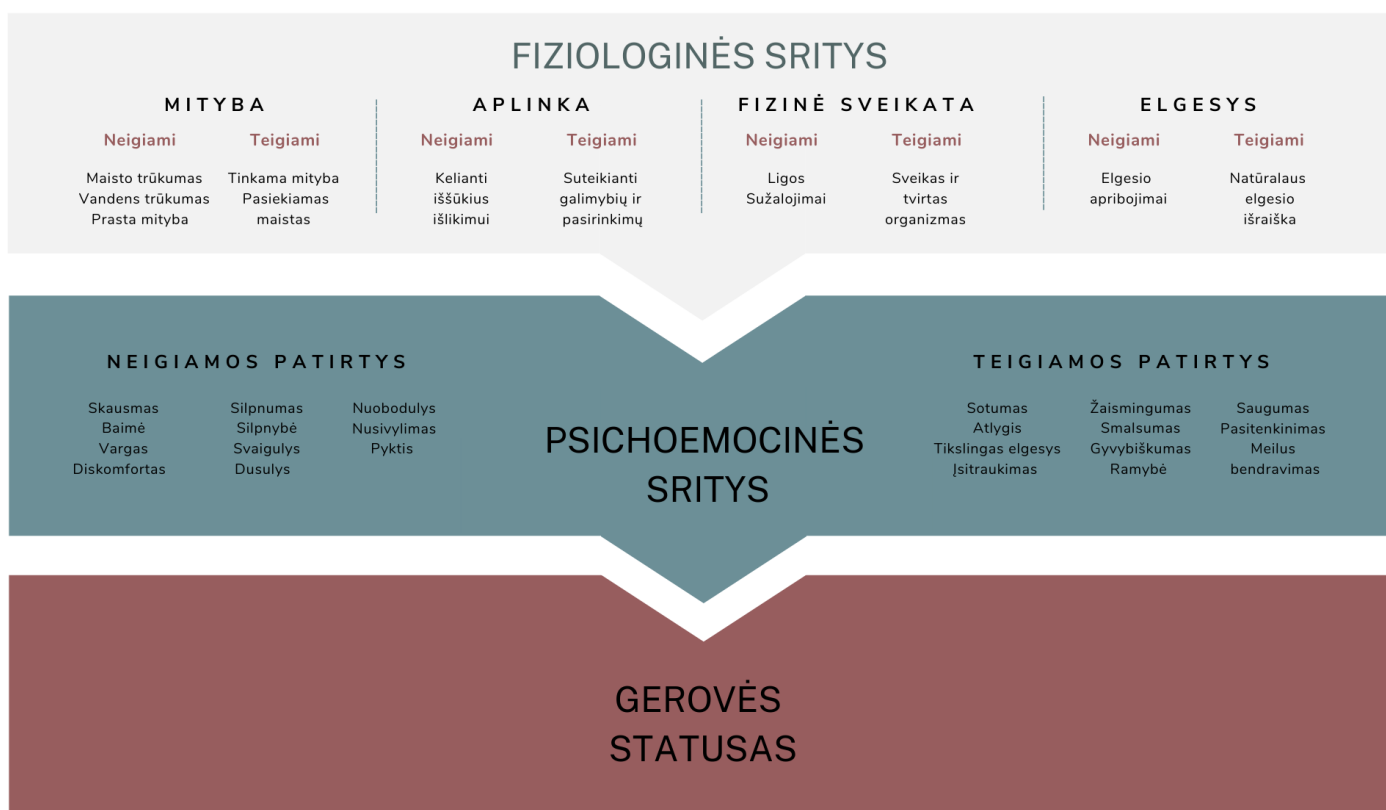
Tokiam mąstymo pokyčiui didelę įtaką turėjo zoologijos soduose atliekami tyrimai. Pavyzdžiui, gamtoje gyvūnai turi didesnę pasirinkimo laisvę aplinkos atžvilgiu. Kai saulėta – galima pasitraukti į šešėlį, kai drėgna – pasirinkti sausą erdvę. Atlikto tyrimo metu beždžionėms buvo suteikiama prieiga prie jungiklio, leidžiančio pakeisti apšvietimo lygį aptvaruose. Gyvūnai jungiklį naudojo neatsižvelgiant į apšvietimo sąlygas – jeigu šviesa maža, jie ją padidino, o jei didelė – sumažino. Panašūs rezultatai gauti atlikus tyrimus su kitomis rūšimis, kas parodė, kad **gebėjimas kontroliuoti savo aplinką gyvūnui yra vertingas** (Browning & Veit, 2021). **Galimybių klestėti modelis** buvo sukurtas paskatinti dėmesį teikti **pozityviems gyvūnų gerovės rodikliams** ir apima:

Šis modelis grindžiamas elgesio įvairove, taip sumažinant mieguistumą, pavojų gyvūno gerovei (L. J. Miller et al., 2020). Gerovės matavimo rodikliai skirstomi į **subjektyvius ir objektyvius** (Bacon & Marchig, n.d.). Pavyzdžiui, subjektyvus matavimas būtų pažiūrėti į gyvūną ir nuspręsti, kad jis patiria stresą. Objektyvus matavimo būdas – išmatuoti streso hormono kiekį gyvūno kraujyje. Taip pat galima atlikti **kokybinius ir kiekybinius** matavimus (Bacon & Marchig, n.d.). Pavyzdžiui, kokybinis matavimas tai nuomonė apie tai, kiek laiko gyvūnas praleidžia atlikdamas stereotipinį elgesį. Kiekybinis matavimas būtų gyvūno veiklos biudžeto etograma, kurioje

užfiksuotas elgesys. **Jungtinės Karalystės zoologijos sodų komisijos vadovas** išskiria tris gerovės vertinimo kategorijas: **elgsenos gerovės rodikliai, fiziologiniai gerovės rodikliai, klinikiniai ir patologiniai gerovės rodikliai.**

Pasaulio zoologijos sodų ir akvariumų gyvūnų gerovės asociacijos (toliau - WAZA) strategijoje aprašomos gyvūnų gerovės priemonės ir standartai, kurių tikimasi iš asociacijos narių, bei sąrašas, kuriuo zoologijos sodai gali įsivertinti savo gyvūnų gerovės standartus (Mellor & S & Gusset, 2015, 20). Žemiau pateiktas WAZA naudojamas pavyzdys:

ES Direktyvos gerųjų praktikų dokumentas (Sikkema et al., 2015, 13) atsižvelgia į jau minėtą Jungtinės Karalystės zoologijos sodų eksperto komiteto vadovą, ir išskiria gyvūnų gerovės vertinimą **akcentuojant išteklius** bei gyvūnų gerovės vertinimą **akcentuojant gyvūnus**. Kitame puslapyje pateikiami keli gerųjų praktikų dokumente siūlomi klausimyno pavyzdžiai.

AKCENTUOJANT IŠTEKLIUS

Įkurdinimas ir aplinka

- Ar temperatūra, šviesa, vėdinimas, vandens kokybė ir kiti aplinkos parametrai gerai sureguliuoti? Ar galima pasirinkti skirtingą šių parametru intensyvumą?

Aplinkos gerinimas

- Ar dėl aplinkos gerinimo priemonių aplinka tampa sudėtingesnė, o gyvūnai įgyja galimybę kažkiek kontroliuoti aplinką?
- Ar nustatytos dresavimo procedūros?

Žmonių ir gyvūnų santykiai

- Kokie yra ryšiai su prižiūrėtojais? Ar ryšio mezgimas ir saugumo jausmo įtvirtinimas tinka konkrečiai rūšiai?
- Ar nustatyta įprastinė gyvūnų elgsenos stebėsenos tvarka? Kaip tai atliekama ir kokia informacija fiksuojama?

Veterinarinės priežiūros programa

- Ar parengta veterinarinės priežiūros programa (pvz., profilaktikos metodas)? Ar yra infrastruktūra, sudaranti sąlygas taikyti gerąją profilaktinę ir gydomąją veterinarijos praktiką? Ar zoologijos sodas turi veterinarinių įrašų sistemą?
- Ar įdiegtos biologinio saugumo priemonės? Ar atvežus gyvūnus taikomos procedūros tinkamos, atsižvelgiant į biologinį saugumą?
- Ar zoologijos sodas turi eutanazijos politiką? Ar parengti atitinkami protokolai?

AKCENTUOJANT GYVŪNUS

Bendras elgsenos aktyvumas

- Ar užsiimdami veikla gyvūnai išnaudoja erdvę ir jos elementus?
- Ar gyvūnai elgiasi pagal natūralius išlikimo elgsenos modelius (tvarko kailį, maitinasi, ilsisi)?

Socialinė elgsena

- Ar gyvūnai palaiko įprastus socialinius santykius (įprastai tvarko kailį, demonstruoja nedidelį atviros agresijos lygį)?

Gyvūnų ir žmonių sąveika

- Ar gyvūnai sėkmingai išvengia lankytojų?
- Ar lankytojų sutrikdyti gyvūnai lengvai grįžta prie įprastos veiklos? Ar dėl lankytojų tokia veikla visai nutrūksta?
- Ar gyvūnai stengiasi išvengti sąveikos su žmonėmis, ar jie romūs ir noriai mezga tokius ryšius?

Neįprasta elgsena

- Ar atrodo, kad gyvūnai nuobodžiautų ir (arba) būtų suvaržyti tam tikroje aptvaro zonoje?

Fizinė būklė ir sveikata

- Ar gyvūnai atrodo sveiki (akys, nosis, bendra išvaizda, svoris)?
- Kokia gyvūnų kailio ar plunksnų būklė?
- Ar gyvūnai nesužeisti? - Ar matyti gyvūnų savisaugos elgsenos požymių (skausmo simptomų)?

3. ES DIREKTYVA

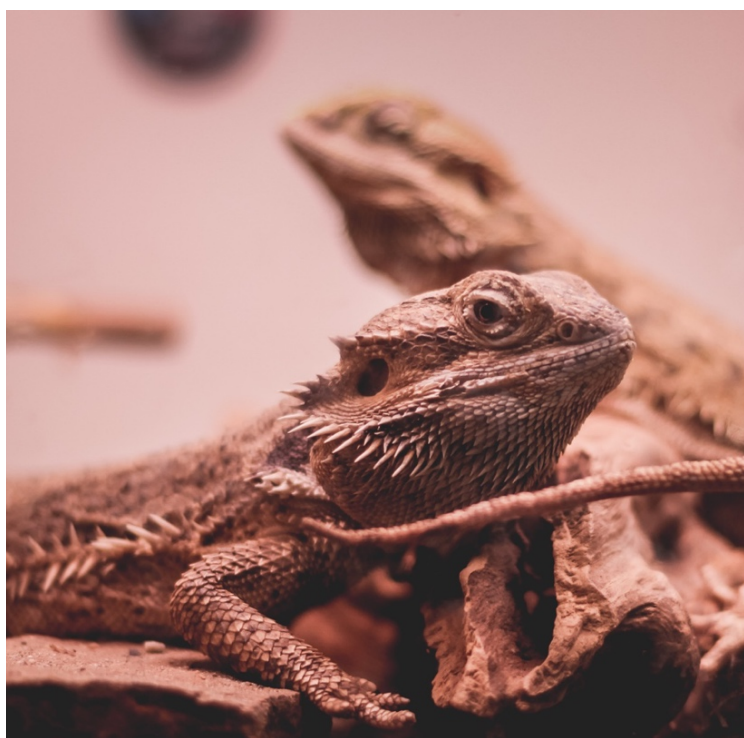
Pagrindiniai ES Direktyvos tikslai — **išsaugoti biologinę įvairovę ir apsaugoti laukinę fauną**. Norint pasiekti šių tikslų, valstybės narės turi priimti leidimų išdavimo ir tikrinimo priemones ir tokiu būdu užtikrinti, kad šalyse veikiančios zoologijos sodai vykdytų ES Direktyvoje numatytus reikalavimus — **visuomenės švietimą, mokslinių tyrimų ir išsaugojimo priemonių vykdymą**. Savo ruožtu, zoologijos sodai turi prisidėti prie biologinės įvairovės išsaugojimo, dalyvaudami išsaugojimo veikloje ir saugodami laukinę fauną, nepriklausomai nuo valstybėse narėse egzistuojančių kontrolės mechanizmų (Sikkema et al., 2015).

Zoologijos sodu vadinamos nuolatinės vietos, kuriose **laikomos ir visuomenei 7 ir daugiau dienų metuose demonstruojamos laukinių gyvūnų rūšys**. Rūšių skaičių valstybės narės gali apsibrėžti pačios. Cirkams ir gyvūnų augintinių parduotuvėms Direktyvos reikalavimai netaikomi. Kitas išimtis ir nereglamentuojamas veiklas, turėdamos tam pagrindą, nustato

valstybės narės. Svarbu, kad įstaigų, kurioms išimties tvarka netaikomi Direktyvos reikalavimai, veikla nekeltų grėsmės su išsaugojimu susijusiems tikslams (Sikkema et al., 2015).

3.1. IŠSAUGOJIMO PRIEMONĖS

Siekiant prisidėti prie išsaugojimo, zoologijos soduose gali būti vykdomi *ex situ* ir *in situ* projektai,¹ kurių

¹ Išskyrus tik veisimą nelaisvėje.

veiksmingumui padidinti rekomenduojama tokio pobūdžio projektus derinti su kitomis ES Direktyvoje numatytomis veiklomis, pavyzdžiui, moksliniais tyrimais, švietimu, bendradarbiavimu bei žinių apie išsaugojimo priemones apsisikeitimu (Sikkema et al., 2015).

„Mažiausias skaičius priemonių, veiklos rūšių ar projektų, kuriuose kiekvienas zoologijos sodas privalo dalyvauti, straipsnyje nenustatytas. Taip atsižvelgiama į didžiulę zoologijos sodų įvairovę ir reikšmingus jų skirtumus. Tikėtis, kad skirtingo dydžio ir pobūdžio zoologijos sodai vykdys tokio pat tipo, apimties ar sudėtingumo išsaugojimo veiklą, yra nepagrįsta.“ (Sikkema et al., 2015, 14). Dėl to kiekvienu atveju, **atsižvelgiant į zoologijos sodo struktūrą ir išteklius, išsaugojimo priemonių vykdymas ir jų veiksmingumas vertinamas individualiai**. Pavyzdžiui, mažieji zoologijos sodai gali savo turimus išteklius panaudoti vietos lygmens veiksams ir ieškoti bendradarbiavimo galimybių su vietos (laukinių) gyvūnų apsaugos institucijomis, saugomų teritorijų direkcijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir universitetais; vidutinio dydžio zoologijos sodai gali susitelkti į tokių ryšių užmezgimą nacionaliniu lygmeniu arba specializuotis konkrečioje srityje, atsižvelgiant į laikomų gyvūnų kolekcijos sudėtį; didieji zoologijos sodai gali įsitraukti į tarptautinio lygmens išsaugojimo veiksmus. Tiek nacionalinės, tiek tarptautiniu mastu pripažintos zoologijos sodų asociacijos savo nariams dažnai padeda daugeliu su šiais tikslais susijusių aspektų (EAZA, 2016b; Sikkema et al., 2015).

Bandydami pajvairinti vykdomų išsaugojimo priemonių paketą, zoologijos sodai gali bendradarbiauti su valstybių narių institucijos, kurios šalyse atsakingos už biologinės įvairovės išsaugojimą, ir tokiu būdu aktyviai dalyvauti, pavyzdžiui, įgyvendinant tinklo „Natura 2000“ saugomų teritorijų išsaugojimo priemones (Sikkema et al., 2015).

Veiksmingoms su išsaugojimu susijusioms veikloms **svarbus aiškus tikslų įsivardijimas, tęstinumas, kiekybinis ir kokybinis įvertinimas, perspektyvumas, gebėjimas atsiskaityti ir pagrįsti savo veiklą išsaugojimo srityje** — punktai, kuriuos padėti įrodyti gali valstybių narių zoologijos sodų tikrinimo klausimynai, zoologijos sodų strateginiai dokumentai, išsaugojimo

veiklos ataskaitos, projektų ataskaitos ar komunikacija su kitais išsaugojimo veiklą vykdančiais subjektais (EAZA, 2017; Mellor & S & Gusset, 2015). Nepriklausomai nuo pasirinktos išsaugojimo ir/ar su juo glaudžiai susijusias veiklos vykdymo, zoologijos sodai privalo atitikti aukštus gyvūnų gerovės standartus. **Prastos gyvūnų gerovės pa(si)teisinimai dėl išsaugojimo ar edukacinės naudos yra nepriimtini** (EAZA, 2017; Mellor & S & Gusset, 2015).

3.2. MOKSLINIAI TYRIMAI IR MOKYMAS

Tiek **ES Direktyvos gerųjų praktikų dokumentas** (Sikkema et al., 2015), tiek Jungtinės Karalystės pagalbiniai dokumentai (DEFRA, 2012c) mokslinių tyrimų reikalavimo atitikimą **vertina priklausomai nuo zoologijos sodo dydžio ir pabrėžia**, kad taip pat kaip išsaugojimo veikla, moksliniai tyrimai gali būti atliekama *in situ* ir *ex situ*. Mažesni zoologijos sodai yra skatinami užmegzti partnerystę su kitomis institucijomis, pavyzdžiui, universitetais. Bet kuriuo atveju, zoologijos sodų yra prašoma **dokumentuoti informaciją apie atliekamą veiklą ir efektyvumo vertinimus** (DEFRA, 2012c).

BIAZA rekomendacijose minima, kad atliekamas tyrimas neprivalo būti susijęs su gyvūnų gerove. Kitos temos, kurias siūloma rinktis zoologijos sodams (Bishop et al., 2013):

- ⇒ Rinkodaros, viešųjų ryšių, lankytojų patirties gerinimo projektai;
- ⇒ Laukinių gyvūnų biologinė įvairovė ir skirtingų rūšių laikymas nelaisvėje;
- ⇒ Augalai zoologijos soduose, kaip pavyzdžiui gyvūno aplinkos praturtinimo priemonė, maisto šaltinis;
- ⇒ Atliekamos išsaugojimo veiklos vertinimo ir efektyvumo matavimo būdai.

Išsamus mokslinius tyrimus zoologijos soduose planuojantiems vykdyti naudingos literatūros sąrašas pateikiamas [šiuose gairėse](#). Europos zoologijos sodų ir akvariumų asociacija (toliau — EAZA) rekomenduoja mokslinius tyrimus vykdyti kartu su mokslinėmis institucijomis, taip sumažinant atskirtį tarp akademinės ir praktinės veiklos (EAZA, 2003).

Tačiau norint veiksmingai įgyvendinti ES Direktyvą, mokymai neturėtų apsiriboti tik zoologijos sodais. Taip pat pabrėžiama **zoologijos sodų tikrinimo komisijos mokymų svarba**. Jungtinėje Karalystėje ir Ispanijoje organizuojami reguliarūs mokymai ne tik įvardinami kaip geroji praktika (Sikkema et al., 2015, 70), tačiau sulaukia teigiamų atsiliepimų iš komisijos narių. Pavyzdžiui, dažnai komisijos narių kvalifikacija yra kitų sričių, taigi tikrinant zoologijos sodus būtinas daugiadalykis požiūris jiems buvo naujas. Ypač teigiamai įvertinti praktiniai užsiėmimai, imitaciniai patikrinimai, galimybė teorines žinias pritaikyti praktikoje, lankantis zoologijos soduose ir palyginti požiūrius. Tokia veikla gali prisidėti prie tikrinimo proceso standartizavimo, paskatinti visų dalyvaujančių departamentų, taip pat tikrinamų zoologijos sodų bendradarbiavimą ir komunikaciją (Sikkema et al., 2015, 70).

3.3. ŠVIETIMAS IR SAŪMONINGUMO DIDINIMAS

Visuomenės mokymas ir aktyvus veikimas švietimo biologinės įvairovės išsaugojimo srityje — veikla, kurią vykdydami zoologijos sodai gali organizuoti visuomenės švietimo programas, susijusias su biologinės įvairovės nauda ir išsaugojimo svarba, dalintis informacija apie kasdienių įpročių poveikį biologinės įvairovės išsaugojimui bei informuoti visuomenę apie galimas įsitraukimo formas. Vykdydami edukacines veiklas, zoologijos sodai privalo užtikrinti, kad **gyvūnai būtų vaizduojami tikroviškai, pagarbiai ir neskatinant netinkamo elgesio su laukiniais gyvūnais** (Sikkema et al., 2015).

Edukacinių programų metu pateikiama informacija turi būti pagrįsta moksliniais faktais ir **prieinama skirtingus poreikius turinčioms auditorijoms** tiek pačiuose zoologijos soduose, tiek vykdant edukacines programas už jų ribų. Zoologijos sodai taip pat privalo gebėti pateikti informaciją apie savo (ne)tiesioginį indėlį į gamtos apsaugą. Dėl to, siekdami biologinės įvairovės išsaugojimo tikslų, zoologijos sodai gali skatinti ir savo darbuotojus dalyvauti mokymuose bei kelti jų kvalifikaciją švietimo biologinės įvairovės išsaugojimo srityje (*Interviu su užsienio ekspertu (1)*, 2021 11 18).

Šviesdami visuomenę, zoologijos sodai turi turėti įrodymų, patvirtinančių jų veiklą švietimo biologinės įvairovės išsaugojimo srityje. Rezultatams pagrįsti gali būti **naudojamos formaliojo ir neformaliojo švietimo planuose nurodytos veiklos, kiekybiškai įvertinti kiekvienos veiklos ir tikslinės grupės mokymosi rezultatai**, veiklos aprašymas, įtraukiant veiklą metu panaudojamus žmogiškuosius ir finansinius išteklius bei bendros zoologijos sodų veiklos ataskaitos, kuriose vertinamas tokių įstaigų indėlis, šviečiant visuomenę (Sikkema et al., 2015).

4. DIREKTYVOS ĮGYVENDINIMAS

Įgyvendinant ES direktyvas, valstybėms narėms svarbu pasiekti ES išsikeltus tikslus, tačiau priemonės, kuriomis šių tikslų siekiama, šalys pasirenka savarankiškai (ES, 2016). Atsižvelgiant į akcentuojamą ES Direktyvą, pastebima, kad **ją įgyvendindamos valstybės narės ne visada pasirenka vienodas priemones**. Dauguma valstybių savo nacionalinėje teisėje apibrėždamos esminius ES Direktyvos reikalavimus, juos įvardija kaip alternatyvias galimybes, **iš kurių bent vieną (pasirinktinai) zoologijos sodai vykdyti privalo** (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

Patikrinimų metu išsiskiriami kriterijai, pagal kuriuos vertinamas, pavyzdžiui, zoologijos sodų išsaugojimo vaidmuo: vienoje šalyse pakanka dalyvavimo mokslinių tyrimų projektuose, kitose atsižvelgiama ir į kitas išsaugojimo priemones kaip kad veisimą nelaisvėje ar populiacijos atkūrimą. Valstybėse narėse **skiriasi patikrinimų metu akcentuojami kriterijai**: vienur daugiau dėmesio kreipiama į gyvūnų gerovę ir pabėgimų prevenciją, kitur taikomas kompleksiškas zoologijos sodų veiklos vertinimas, įskaitant **visuomenės edukaciją, mokslinius tyrimus bei vykdomas išsaugojimo praktikas**.

Ne visose šalyse naudojami patikrinimo protokolai, kas lemia, kad patikrinimo kokybė priklausys nuo šalyje taikomų priemonių inspekcijų metu, pavyzdžiui, inspektorių paruošimo, kviestinių ekspertų dalyvavimo patikrų metu. **Skiriasi nelaisvėje laikomų (laukinių) gyvūnų rūšių skaičius**, kurį pasiekus/viršijus, ūkio subjektas privalo turėti zoologijos sodo leidimą ir vykdyti aukščiau aprašytus reikalavimus (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

Siekiant detaliau susipažinti su konkrečių šalių praktika, šiame skyriuje nagrinėjamos 6 šalys, iš kurių **Danija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai** — tarptautiniu mastu pripažintos kaip šalys, taikančios gerąsias praktikas, ir **Estija, Čekijos Respublika, Lenkija** — šalys savo kontekstu artimesnės Lietuvai ir zoologijos sodų srityje turinčios gerųjų praktikų.

4.1. ČEKIJOS RESPUBLIKA

Čekijos Respublikoje veikia **19 leidimus turinčių zoologijos sodų**, iš kurių 15 yra Čekijos ir Slovakijos zoologijos sodų sąjungos nariai (Ministry of the Environment of the Czech Republic, n.d.). ES Direktyvos reikalavimai įtraukti į teisės aktus, kuriuose zoologijos sodas

apibrėžtas kaip nuolatinis objektas, kuriame laikomi ir veisiami laukiniai ar naminiai gyvūnai, eksponuojami visuomenei ne mažiau kaip 7 dienas per kalendorinius metus ('Operation of a zoological garden - licencing step by step', n.d.).

ATSAKINGOS INSTITUCIJOS

Čekijos Respublikos aplinkos ministerija – priima sprendimus dėl leidimų išdavimo ir panaikinimo, veda zoologijos sodų apskaitą, reguliariai vykdo zoologijos sodų kontrolę, steigia Komisiją ir skelbia darbo tvarkos taisykles.

Zoologijos sodų tikrinimo komisija – sudaroma atsižvelgiant į Valstybinės veterinarijos administracijos, Vyriausiosios gyvūnų apsaugos komisijos ir zoologijos sodų valdytojų, kurie yra EAZA arba WAZA asociacijų nariai, siūlymus.²

Kitos kontrolę ir priežiūrą atliekančios institucijos – Čekijos aplinkos apsaugos agentūra, Vietinės veterinarijos administracijos, Centrinė gyvūnų gerovės komisija.

² Pastaba: komisijos nariu gali būti paskirtas tik fizinis asmuo, turintis universitetinį veterinarijos gydytojo, biologo – zoologo arba žemės ūkio inžinieriaus – zootechniko išsilavinimą. Taip pat fiziniai asmenys, turintys kitą universitetinį išsilavinimą ir ne per daugiau nei paskutinius dešimt metų įgytą, ne mažesnę kaip 2 metų patirtį zoologijos soduose laikomų gyvūnų veisimo srityje.

Aplinkos ministerijos **interneto puslapyje pateikiamos nuorodos** į sąjungų ir zoologijos sodų tinklalapius, kuriuose galima rasti informacijos apie zoologijos sodų veiklą, darbuotojų kvalifikacijas, dalyvavimą nykstančių gyvūnų ir augalų rūšių išsaugojimo projektuose (Ministry of the Environment of the Czech Republic, n.d.).

LEIDIMŲ IŠDAVIMO TVARKA

Zoologijos sodų veiklą ir leidimų išdavimo tvarką apibrėžia **Čekijos Respublikos 2003 m. balandžio 18 d. Zoologijos sodų įstatymas** (The Zoological Gardens Act, 2003), kuriame pažymima, kad pavadinimus „zoologijos sodas“ arba „zoo“ gali naudoti tik galiojančių leidimų turėtojai. **Leidimo kopija privalo būti** matomoje vietoje prie visų lankytojams skirtų įėjimų į zoologijos sodo teritoriją.

Pagal įstatymo **4.2. punktą**, paraiškoje leidimui gauti turi būti nurodyta:

- ⇒ Paraiškos teikėjo asmens duomenys bei kitų zoologijos sodo savininkų informacija.
- ⇒ Suklasifikuotas gyvūnų, kurie bus laikomi, rūšių sąrašas ir numatomas individų skaičius.
- ⇒ Užpildytas klausimynas apie dalyvavimą tyrimuose, kurie prisidės prie rūšių išsaugojimo.
- ⇒ Užpildytas klausimynas apie dalyvavimą išsaugojimo įgūdžių ugdymo mokymuose.
- ⇒ Informacija apie būsimo zoologijos sodo dalyvavimą keičiantis informacija, susijusia su rūšių išsaugojimu.
- ⇒ Informacija apie dalyvavimą profesionaliuose reintrodukcijos projektuose.
- ⇒ Informacija apie dalyvavimą visuomenės švietime ir planuojamą gamtosauginio sąmoningumo ugdymą.
- ⇒ Informacija apie reguliaraus laukinių gyvūnų kolekcijų apskaitos vedimo būdą.
- ⇒ Teistumo (neteistumo) pažyma.

Ministerija sprendimą dėl leidimo išdavimo priima per **90 dienų** nuo prašymo gavimo dienos.

Leidimo išdavimas kainuoja **20 000 CZK** (apie 785 EUR).

Kalbant apie zoologijos sodo darbuotojus, įstatymo **6 straipsnis** nurodo, kad veiklą, susijusią su apgyvendintų gyvūnų priežiūra, **gali atlikti tik profesionalios kvalifikacijos fiziniai asmenys**.³

Pagal **7 straipsnio** reikalavimus, kasmet ne vėliau kaip iki kalendorinių metų liepos mėnesio pabaigos **zoologijos sodas privalo parengti ir ministerijai nusiųsti metinę savo veiklos ataskaitą**. Taip pat reikalaujama, kad ši informacija būtų skelbiama **viešai**.

ZOOLOGIJOS SODŲ TIKRINIMO TVARKA

Vykdomi dviejų tipų patikrinimai – leidimui išduoti ir reguliarūs patikrinimai, atliekamas **kas du metus**. Zoologijos sodui apie patikrinimą ir Komisijos sudėtį pranešama ne vėliau kaip **30 dienų** prieš patikrinimą.

³ Pastaba: profesinę kvalifikaciją turintis asmuo apibrėžiamas kaip fizinis asmuo, turintis universitetinį veterinarijos gydytojo, biologo – zoologo arba žemės ūkio inžinieriaus – zootechniko išsilavinimą. Taip pat fiziniai asmenys, įgiję kitą universitetinį išsilavinimą ir sukaupę ne mažesnę kaip 2 metų patirtį zoologijos soduose apgyvendinamų gyvūnų srityje.

5 Zoologijos sodų įstatymo straipsnis nurodo tikrinimo reikalavimus. Vykdydama leidimo išdavimo patikrinimą, **Zoologijos sodų komisija** (toliau - Komisija) įvertina paraiškoje pateiktos **informacijos tikrumą, gyvūnų aptvarus, sveikatingumą, gyvenimo sąlygas, šėrimą, geriamojo vandens tiekimą, reguliarios veterinarinės priežiūros, gyvūnų karantino ir skrodimo patalpos kontrolę, priemones, neleidžiančias gyvūnams pabėgti, lankytojų švietimo kokybę, dalyvavimą nacionalinėje ir tarptautinėje veikloje, personalo kokybę**. Baigusi patikrinimą, Komisija parengia ataskaitą, kurioje nurodoma ar rekomenduojama išduoti arba pratęsti leidimą. Komisija ataskaitą ministerijai ir pareiškėjui pateikia **per 15 dienų** nuo patikrinimo atlikimo.

Baudos už zoologijos sodo veiklą be leidimo siekia iki **110 900 EUR**. Per metus radus pakartotinus pažeidimus, suma išauga iki **184 900 EUR**. Tokios pačios baudos skiriamos už kitus administracinius pažeidimus, tačiau už pakartotinius administracinius pažeidimus bauda padvigubėja iki **37 000 EUR** (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017, 84).

ČEKIJOS IR SLOVAKIJOS ZOOLOGIJOS SODŲ SĄJUNGA

Sąjungos tinklalapyje nurodoma, kad zoologijos sodai neturėtų būti objektai skirti tik rodyti laukinių gyvūnų jauniklius ar suteikti lankytojams gerą poilsį. Minima, kad **būtina įvairiapusiškai šviesti visuomenę, plėsti turimas žinias ir prisidėti prie nykstančių rūšių išsaugojimo ir aplinkos gerinimo** tiek darant tiesioginę įtaką lankytojų nuomonei, tiek vykdant konkrečius veiksmus. Kaip savo pagrindinį veiklos tikslą, sąjunga įvardina **nuolatinį zoologijos sodų sukuriamos vertės komunikavimą** visuomenei ir politiką formuojančioms institucijoms (Unie českých a slovenských zoologických zahrad, n.d.-b).

Sąjungos nariai **publikuoja kasmetines ataskaitas**, kuriuose skelbiamas laikomų gyvūnų ir rūšių skaičius, informacija apie programas ir mokymus, kuriuose tais metais dalyvavo sąjungos nariai. Veikia keli skirtingi komitetai, kuriuose aptariamos edukacijos, rūšių išsaugojimo temos, dalinamasi gerosiomis praktikomis (Unie českých a slovenských zoologických zahrad, n.d.-a).

4.2. DANIJA

ES Direktyva į Danijos teisę perkelta **2015 m. gruodžio 2 d. Vykdомуoju įsakymu Nr. 1397** (toliau - Įsakymas), kuriame taip pat nustatomi reikalavimai zoologijos sodo leidimui gauti (World Animal Protection, 2020). Danijos veterinarijos ir maisto administracijos tinklalapyje skelbiamas **viešai prieinamas leidimus turinčių zoologijos sodų sąrašas ir kontaktinė**

informacija. 2021 m. ataskaitoje nurodoma, kad šiuo metu šalyje leidimus turi **34 objektai** (Fødevarestyrelsen, n.d.).

Danija dažnai įvardinama kaip geroji praktika gyvūnų gerovės tema. Viena iš priežasčių - **Gyvūnų etikos taryba**, kuri teikia ministrui gyvūnų gerovės klausimų etinį vertinimą, susijusį su teisės aktais priimamais pagal Gyvūnų apsaugos įstatymą ir kitus įstatymus. Ministras gali prašyti Tarybos kelti klausimus, tačiau taryba dirba nepriklausomai nuo ministro, todėl nariai gali laisvai teikti savo rekomendacijas (World Animal Protection, 2020).

2010 m. šalyje pradėjo veikti vyriausybės įsteigta iniciatyvą - **Danijos gyvūnų gerovės centras** (toliau - Centras). Pažymima, kad kuriant šią įstaigą vyko bendradarbiavimas tarp Danijos veterinarijos ir maisto administracijos, Aplinkos ir maisto ministerijos, akademinų institucijų. Centro tikslai yra visuomenės informavimas ir tyrimais pagrįstų žinių apie gyvūnų gerovę Danijoje viešinimas, mokslinių tyrimų projektų iniciavimas. Kiekvienais metais Centras organizuoja konferenciją, kurioje dalijamasi projektų rezultatais ir pabrėžiami nauji gyvūnų gerovės pokyčiai (World Animal Protection, 2020).

LEIDIMŲ IŠDAVIMO TVARKA

Įsakymo **2 skyriaus 4 skirsnis** (Executive Order on Zoos, 2015), nurodo jog zoologijos sodas lankytojams gali atsidaryti tik gavęs zoologijos sodo leidimą. Prašymas leidimui gauti siunčiamas **Veterinarijos ir maisto administracijai** (toliau – DVFA), kuriame turi būti pateikiamas **ketinamų laikyti rūšių skaičius ir gyvūnų kiekis, planuojama infrastruktūra, zoologijos sodo konstrukcijos planas** (įskaitant brėžinius, aptvarų išmatavimas), įstatymo priedo reikalavimus atitinkanti eksperto ataskaita.

DVFA sprendimą dėl leidimo išdavimo priima **per keturis mėnesius** nuo prašymo gavimo dienos. Zoologijos sodų veiklą prižiūrinčios institucijos kontaktinė informacija, pagal Įstatymą, privalo būti pateikiama prieš parduodant bilietą arba įleidžiant į zoologijos sodą.

Kalbant apie personalo sudėtį, Įstatymo **4 skyrius** nustato, jog zoologijos sodas turi užtikrinti, kad kasdienę gyvūnų priežiūrą atliktų profesionaliai apmokytas personalas. Zoologijos sodas turi **nuolatos informuoti darbuotojus apie naujienas vykdomos veiklos srityje**, taip pat įdarbinti veterinarijos gydytoją, kuris turi užtikrinti, kad būtų laikomasi Balai Direktyvos reikalavimų.⁴

ZOOLOGIJOS SODŲ TIKRINIMO TVARKA

Vykdomi dviejų tipų patikrinimai – leidimui išduoti ir kasmetiniai privalomieji patikrinimai (Fødevarestyrelsen, n.d.). Įstatymo priede pažymėta, kad kartu su prašymu leidimui gauti pateikiamoje **eksperto zoologijos sodo tikrinimo ataskaitoje turi būti nurodyta:**

- ⇒ Gyvūnų patalpos išdėstymas atsižvelgiant į gyvūnų fiziologinius, elgesio ir sveikatos poreikius. Informacija apie drenažą, filtravimą, šildymą ir vėdinimą.

⁴ Pastaba: tame pačiame skyriuje paaiškinama, kad įgaliotas veterinarijos gydytojas turi apžiūrėti gyvūnus ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Zoologijos sode turi dirbti bent vienas papildomas asmuo, įgijęs atitinkamą magistro laipsnį mokslo srityje, kuris aukštu profesiniu lygiu gali konsultuoti zoologijos sodą visuomenės informavimo turinio, zoologijos sodo informacijos rinkimo, registravimo, platinimo, bendradarbiavimo veisimo programose, ir sodo plėtros klausimais, minimi reikalavimai neatlygintinai bendradarbiauti su EAZA veisimo programose.

- ⇒ Informacija apie gyvūno pabėgimo, visuomenės kontakto su pavojingais gyvūnais riziką.
- ⇒ Informacija apie pašaro ruošimo patalpų, virtuvių higienos standartus.
- ⇒ Biologinės saugos standartų laikymasis, gyvūnų, darbuotojų ir visuomenės ligų rizika.
- ⇒ Perimetro tvoros kokybė ir būklė, karantino, hospitalizacijos patalpos.
- ⇒ Informacija apie gyvūnų populiacijos sudėtį.

Ši ataskaita yra **finansuojama zoologijos sodo lėšomis**. Leidimui gauti, taip pat yra privaloma DVFA pateikti patvirtinimą, kad dokumentą ruošęs specialistas turi reikalingas kvalifikacijas. Išsamesnė informacija apie reikalavimus pateikiama **Zoologijos sodų gairėse Nr. 11143** (Executive Order on Zoos, 2015).

4.3. ESTIJA

Zoologijos sodu vadinamos visos įstaigos, kuriose **7 ir daugiau dienų** per metus laikomi ir visuomenei eksponuojami gyvūnai (Loomakaitseseedus, 2000). Oficialiuose dokumentuose naudojamas **apibrėžimas apima visas zoologines kolekcijas**: nuo tradicinio zoologijos sodo ir mažesnių

žvėrynų iki specializuotų kolekcijų kaip akvariumai ar delfinariumi (Born Free Foundation, 2011). Teisės aktuose išskiriama gyvūnų gerovė, sveikata bei saugumas - kriterijai, kuriuos privalo užtikrinti kiekvienas šalyje veikiantis zoologijos sodas (Loomakaitseseedus, 2000). Minimi **išsaugojimo bei edukacinės veiklos reikalavimai**, tačiau nenurodama, kokiais būdais turi būti užtikrinamas zoologijos sodų indėlis, įgyvendinant šias veiklas (Born Free Foundation, 2011).

Šiuo metu Estijoje veikia **6 zoologijos sodai**, kurie turi leidimus (Born Free Foundation, 2011). Vienas zoologijos sodas — akredituotas EAZA narys (EAZA, 2020). Zoologijos sodai skirstomi į valstybinius ir privačius.

LEIDIMŲ IŠDAVIMO TVARKA

Zoologijos sodo leidimas išduodamas per **Aplinkos valdybą, vadovaujantis Patariamiosios komisijos rekomendacijomis**. Komisija sušaukiama kiekvieną kartą, kai nagrinėjama paraiška zoologijos sodo leidimui gauti. Už Patariamiosios komisijos sudarymą atsakinga **Aplinkos ministerija**, kuri pasirūpina, kad komisiją sudarytų atstovai iš **Žemės ūkio ministerijos, Aplinkos valdybos ir vietinės valdžios**. Į komisiją taip pat gali būti kviečiami ir išorės ekspertai (Born Free

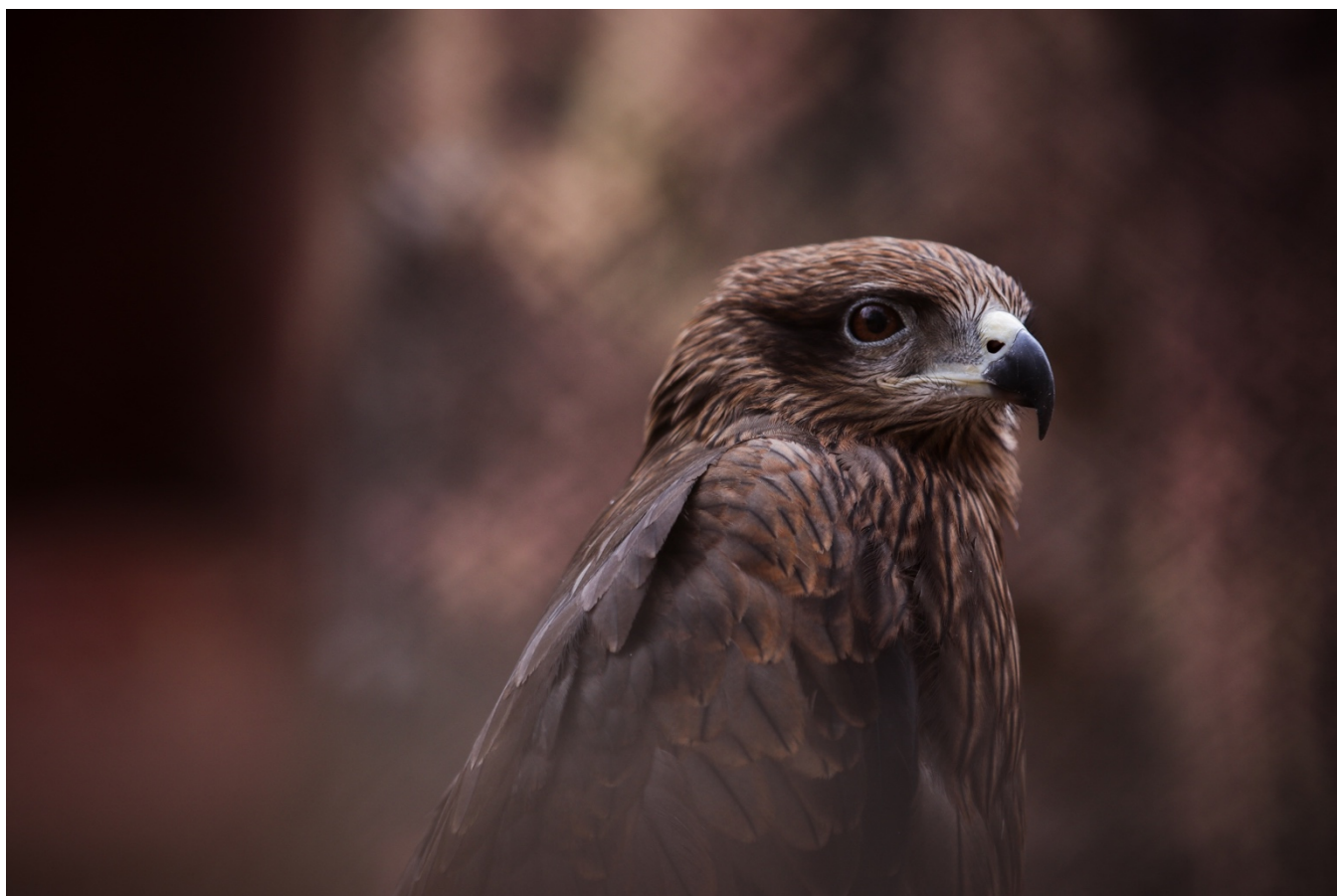
Foundation, 2011). Aplinkos valdyba prašymą išduoti veiklos leidimą išsprendžia, išduodama arba atsisakydama išduoti veiklos leidimą per **60 dienų nuo prašymo pateikimo dienos**. Leidimai išduodami neribotam laikui (*Loomakaitseeadus, 2000*).

Teikiant paraišką dėl galimybės gauti zoologijos sodo statusą, privaloma pateikti:

- ⇒ zoologijos sodo pavadinimą;
- ⇒ pareiškėjo ankstesnės ir planuojamos veiklos, susijusios su zoologijos sodu, aprašymą;
- ⇒ dokumentus, patvirtinančius zoologijos sodo veiklai reikalingo ploto nuosavybės teisę pareiškėjui arba teisę juo naudotis;
- ⇒ zoologijos sodo gyvūnų rūšių sąrašą, kuriame būtų lotyniški gyvūnų rūšies pavadinimai ir planuojamą rūšių skaičių;
- ⇒ zoologijos sodo vadovybės pareigybių sąrašą kartu su pareigybių aprašymais ir prašymo išduoti leidimą metu neužimtų pareigybių sąrašu;
- ⇒ zoologijos sodo pastatų apžvalgą arba zoologijos sodo statybos projektą kartu su statinių baigtumo aprašymu;
- ⇒ lėšų, reikalingų zoologijos sodui statyti ir išlaikyti per ateinančius finansinius metus, sąmatą kartu su numatomo lėšų šaltinio aprašymu (*Loomakaitseeadus, 2000*).

Leidimas išduodamas, jeigu:

- ⇒ zoologijos sodo dizainas atitinka zoologijos sodo planui keliamus reikalavimus;
- ⇒ pareiškėjas turi darbuotojų, turinčių profesinį išsilavinimą, tinkamą darbui zoologijos sode, ir pakankamai finansinių išteklių zoologijos sodo statybai ir funkcijoms atlikti bei užtikrinti (*Loomakaitseeadus, 2000*).

ZOOLOGIJOS SODŲ TIKRINIMO TVARKA

Patikrinimai vykdomi zoologijos sodo statusui gauti, o jį gavus — organizuojami reguliarius patikrinimai keliamų reikalavimų atitikčiai užtikrinti. Už zoologijos sodų patikrinimus šalyje atsakinga **Aplinkos inspekcija**, kuri kartu su **Veterinarijos ir maisto valdybos atstovais bei vietos policijos pareigūnais**, reguliariai tikrina Estijoje veikiančius zoologijos sodus. Patikrinimų reguliarumą lemia kasmet sudaromas darbo planas, kuriame atsižvelgiama į: **pranešimus, gautus skundus ir finansinius išteklius** (Born Free Foundation, 2011).

4.4. JUNG TINĖ KARALYSTĖ

Born Free Foundation duomenimis, šiuo metu Jungtinėje Karalystėje veikia **daugiau nei 300 leidimus turinčių zoologijos sodų** (Born Free Foundation, n.d.), kurių didžioji dauguma yra įsikūrę Anglijos grafystėse. Škotijos, Velso, bei Šiaurės Airijos provincijose zoologijos sodų leidimų išdavimo tvarka skiriasi, taigi **analizė apsiriboja Anglija**.

Zoologijos sodų veiklos ir leidimų išdavimo tvarką apibrėžia **1981 m. Leidimų zoologijos sodams išdavimo aktas** (toliau – Aktas). Šiame akte nurodytos išsaugojimo priemonės, kurių turi imtis zoologijos sodas. Vietos valdžia gali savo nuožiūra nustatyti bet kokias sąlygas, kurios, jos nuomone, yra būtinos arba pageidautinos tinkamam zoologijos sodo veikimui (*Zoo Licensing Act*, 1981). Valstybės sekretorius skelbia zoologijos sodų praktinius standartus, šiuolaikinės zoologijos sodų praktikos standartus (DEFRA, 2012a).

Kaip vienas iš didžiausių Jungtinės Karalystės proceso privalumų įvardinamas **tikrinimo informacijos prieinamumas ir kiekis**. Tai leidžia akademinei bendruomenei ir vyriausybei stebėti ir lyginti zoologijos sodų reikalavimų įgyvendinimų pokyčius, išmatuoti tikrinimo gairių efektyvumą bei kokybę, **įvertinti Akto atnešamą naudą ir sukuriamą vertę** (Draper & Harris, 2012). Vieno iš tyrimų metu buvo nustatyta, kad net 67% visų tikrinimo ataskaitų nuo 2005 m. iki 2011 m. minėjo iššūkius susijusius su ES Direktyvos reikalavimų įgyvendinimu (Casamitjana, 2011, 38), pavyzdžiui, tikrinimo gairių pasirinkimus. Inspektoriai, rinkdamiesi tarp dviejų („Taip“ arba „Ne“) variantų, vidutiniškai 6 iš 88 klausimų rinkdavosi „Taip“, komentaruose prirašydami „išskyrus“ arba „bet“. Tai lemia vertinimo sistemos neatitikimus (Casamitjana, 2011, 51).

LEIDIMŲ IŠDAVIMO TVARKA

Norint įsteigti zoologijos sodą, likus ne mažiau kaip dviem mėnesiams iki paraiškos pateikimo atsakingai institucijai, būsimo zoologijos sodo operatorius turi raštu pranešti apie savo ketinimą pateikti paraišką. Šis pranešimas taip pat turi būti patalpintas bent viename **vietiniame ir nacionaliniame laikraštyje** bei interneto svetainėse, kad jį būtų lengva peržiūrėti ir viešai komentuoti. Vietos valdžia gali prašyti policijos, priešgaisrinės tarnybos, visuomenės atstovų, zoologijos sodų specialistų pareikšti nuomonę. Pasibaigus šiam **dvių mėnesių laikotarpiui**, kartu su aplikacijos mokesčiu galima pateikti paraiškos formą.

Norintiems gauti leidimą, taikomos tokios sąlygos:

- ⇒ padėti šviesti žmones apie biologinę įvairovę;
- ⇒ vieta turi būti tinkama laikomų gyvūnų rūšims, atitikti aukštus gyvūnų priežiūros standartus;
- ⇒ rūpintis, kad gyvūnai nepabėgtų bei sustabdyti kenkėjų patekimą į zoologijos sodą.

Taip pat leidimus turintys zoologijos sodai turi atlikti bent vieną iš šių veiksmų:

- ⇒ gamtosaugos tyrimai arba mokymai;
- ⇒ dalintis gamtosaugine informacija;
- ⇒ veisti gyvūnus nelaisvėje;
- ⇒ prisidėti prie laukinių rūšių populiacijos atkūrimo laisvėje.

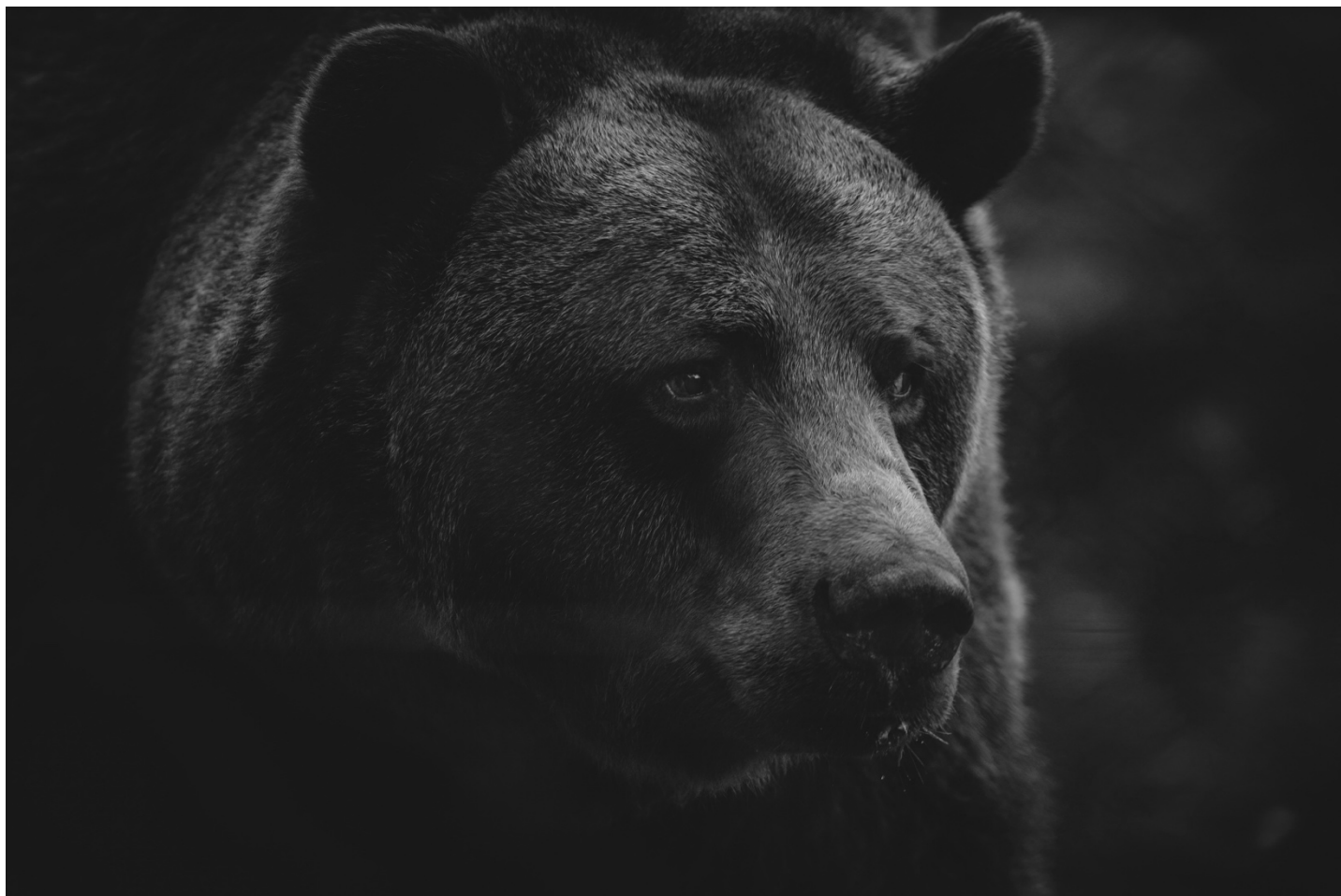
ZOOLOGIJOS SODŲ TIKRINIMO TVARKA

Leidimo išdavimo patikrinimą atlieka Valstybės sekretoriaus paskirtas inspektorius, kuris parengia savo **išvadų ataskaitą**. Remdamasi ataskaita, savivaldybė išduoda arba atsisako išduoti zoologijos sodo leidimą. Atliekami **keturi** skirtingi patikrinimų tipai (DEFRA, 2012b): leidimui išduoti; leidimui atnaujinti (atliekami per paskutinius šešis mėnesius iki galiojimo

pabaigos), pirmaisiais naujojo leidimo galiojimo metais, trečiaisiais šešerius metus galiojančio leidimo metais.

Patikrinimus atlieka **trys vietos valdžios paskirti kompetentingi inspektoriai**, iš kurių vienas privalo būti **veterinarijos gydytojas**. Kiti du inspektoriai privalo būti skiriami remiantis Valstybės sekretoriaus rekomendacijomis. Inspektoriams mokamas **valandinis atlyginimas** (Animal and Plant Health Agency, 2017).

Apie patikrinimą ir dalyvausiančius inspektorius zoologijos sodo leidimo turėtojui pranešama likus **ne mažiau kaip 28 dienoms** iki numatytos tikrinimo dienos. Zoologijos sodo vadovybei suteikiama galimybė prieštarauti vietos valdžios sprendimui. Leidimo turėtojui leidžiama patikrinimo metu pasikviesti iki trijų atstovų. Vienas iš jų gali būti zoologijos sodo veterinaras.

Specialieji patikrinimai gali būti atliekami vietos valdžios reikalavimu, paskiriant kompetentingą inspektorių. Kiekvienais kalendoriniais metais, kai nebuvo atliktas joks kitas patikrinimas, neoficialų patikrinimą atlieka paskirtas savivaldybės atstovas.⁵

KITI ZOOLOGIJOS SODAMS TAIKOMI REIKALAVIMAI

Savivaldybė prieš išduodama leidimą gali reikalauti **zoologijos sodų draudimo pažymėjimo**. Draudimo įmonės siūlo planus dengiančius veterinarijos mokesčius, augintinio mirtį ir praradimą dėl vagystės, sužalojimus, administracinės atsakomybės draudimą, pavojingų laukinių gyvūnų civilinės atsakomybės draudimą, gyvūnų vežimo draudimą (LRMS, n.d.).

Zoologijos sodų leidimai **neišduodami asmenims arba įstaigoms, kuriuose dirba asmenys teisti su gyvūnų gerovę susijusiais nusikaltimais**. Kiek patikrinimas kainuos konkrečiam zoologijos sodui priklauso nuo laikomų rūšių skaičiaus ir inspektorių kiekio. Skaičiuojama, kad vidutinė leidimo pratęsimo patikrinimo kaina **yra 560 GBP** (apie 652 EUR).

ZOOLOGIJOS SODŲ EKSPERTŲ KOMITETAS

Papildomos rūšių išsaugojimo, edukacinės veiklos, tyrimų reikalavimų atitikimų gairės pateikiamos **Zoologijos sodų ekspertų komiteto** (toliau - ZEC) **vadove** (DEFRA, 2012c). Šį komitetą sudaro ekspertai, kurie neatstovauja jokiai konkrečiai institucijai.⁶

ZEC kompetencija yra laiku **teikti nepriklausomas ir nešališkas konsultacijas** DEFRA zoologijos sodų išsaugojimo, švietimo ir mokslinių tyrimų srities, zoologijos sodų leidimų išdavimo sistemos veikimo ir įgyvendinimo klausimais. Gavęs DEFRA sutikimą, komitetas taip pat gali ištirti konkrečius zoologijos sodo politikos ir praktikos aspektus, apsvarstyti su gyvūnais susijusius klausimus, patarti gyvūnų gerovės klausimais, ieškoti ir gauti patarimų iš kitų asmenų ar organizacijų, turinčių ZEC darbui svarbių žinių ar patirties (DEFRA, 2012c).

⁵ Pastaba: apie šiuos patikrinimus zoologijos sodams iš anksto pranešti nereikia.

⁶ Pastaba: nariai turi turėti patirties išsaugojimo ir švietimo zoologijos soduose srityse.

4.5. LENKIJA

Zoologijos sodu laikoma sutvarkyta teritorija su technine infrastruktūra ir funkciškai susijusiais pastatais, kurioje **ne mažiau kaip 7 dienas** per metus laikomi ir viešai eksponuojamos laukinių gyvūnų rūšys, išskyrus cirkus, gyvūnų parduotuves ir įstaigas, kuriose eksponuojama **ne daugiau kaip 15** tokių gyvūnų rūšių ir **ne daugiau nei 50**

roplių, paukščių ar žinduolių individų (USTAWA o Ochronie Przyrody, 2004). Šalyje veikia **25 zoologijos sodai**, kurie turi leidimus (Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, n.d.). Iš jų — 10 yra EAZA nariai (EAZA, 2020).

LEIDIMŲ IŠDAVIMO TVARKA

Lenkijoje už ES direktyvos įgyvendinimą atsakinga Aplinkos ministerija. Už zoologijos sodų leidimų išdavimą ir Regioninių aplinkos apsaugos direktoratų priežiūrą (kompetentinga institucija atlikti zoologijos sodo patikrinimą) atsakingas **Aplinkos apsaugos generalinis direktoratas**. Priimdamas sprendimus jis konsultuojasi su Zoologijos sodų komisija, kurią sudaro Regioninis aplinkos apsaugos direktoratas, atitinkama savivaldybė ir Lenkijos zoologijos sodų asociacijos atstovai (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017, 268).

Leidimai išduodami neribotam laikui, **išlaidos siekia apie 17 EUR**, tačiau pareiškėjas gali patirti ir papildomų išlaidų, susijusių su dokumentų, kuriuos reikia pateikti kartu su paraiška leidimui gauti. Papildomos išlaidos priklauso nuo daugelio veiksnių ir gali reikšmingai skirtis (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017, 268). Atsakymas dėl leidimo išdavimo pateikiamas per **30 dienų nuo**

prašymo gavimo dienos. Jeigu atsakinga institucija nuomonės per minimą laikotarpį nepareiškia, atsakymas laikytinas teigiamu (USTAWA o Ochronie Przyrody, 2004).

Teikiant paraišką, turi būti nurodoma:

- ⇒ pareiškėjo vardas, pavardė ir adresas arba pavadinimas ir buveinė;
- ⇒ botanikos sodo zoologijos sodą valdančio subjekto, atsakingo už jo veikimą, nurodymas;
- ⇒ botanikos sodo ar zoologijos sodo plėtros projektas;
- ⇒ nuoroda apie botanikos ar zoologijos sodo vietą ir plotą;
- ⇒ botanikos ar zoologijos sodo veiklos apimties aprašymas.

ZOOLOGIJOS SODŲ TIKRINIMO TVARKA

Zoologijos sodų patikrinimus administruoja **Regiono aplinkos apsaugos direktoratas**, atsakingas už nurodytą zoologijos sodo vietą. Patikros metu įtraukiami ir **išorės ekspertai**, kurie konsultuoja ir teikia rekomendacijas (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017). Siekiant užtikrinti išorės ekspertų nešališkumą, jie dažniausiai yra iš zoologijos sodų asociacijų arba į pensiją išėję zoologijos sodo ekspertai, kurie asmeniškai dalyvauja zoologijos sodo komisijose (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017). Tokia metodika gerųjų ES Direktyvos taikymo pavyzdžių dokumente įvardijama kaip geroji praktika (Sikkema et al., 2015).

Lenkijoje zoologijos sodų patikrinimai būna dviejų rūšių: prieš leidimo išdavimą ir reguliarius patikrinimai, gavus leidimą. Reguliarius patikrinimai vyksta **ne rečiau kaip kas 3 metus**. Baudos už zoologijos sodų teisės aktų pažeidimus skiriamos **nuo 4 400 iki 11 100 EUR**, gali grėsti suėmimas (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

Svarbu paminėti, kad be internetinės svetainės, kurioje pateikiamas leidimus turinčių zoologijos sodų sąrašas, **šalyje naudojama ir centralizuota zoologijos sodų duomenų bazė**, kurioje pateikiami patikrinimo protokolai, informacija apie vykusius patikrinimus, rekomendaciniai dokumentai ir gairės (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

4.6. NYDERLANDAI

Zoologijos sodu laikoma nuolatinė vieta, kurioje **ne mažiau kaip 7 dienas per metus**, išskyrus cirkus ir naminių gyvūnėlių parduotuves, laikoma ir visuomenei eksponuojama **daugiau nei 10 gyvūnų rūšių** arba **10 ir daugiau laukinių gyvūnų rūšių**, tačiau kai kurios arba visos rūšys yra saugomos pagal

Gamtos Apsaugos įstatymą ir ūkinės paskirties gyvūnų rūšių (pvz. karvių, avių, ožkų, kiaulių, naminiai paukščiai) laikoma mažiau nei laukinių gyvūnų rūšių (Rox, 2020).

Šiuo metu Nyderlanduose yra **65 zoologijos sodų leidimų turėtojai**, iš kurių: 13 zoologijos sodų akredituoti Nyderlandų zoologijos sodų federacijos ir Europos zoologijos sodų ir akvariumų asociacijos; 47 neakredituoti zoologijos sodai; 5 gelbėjimo ir/ar reabilitacijos centrai (Rox, 2020). Veikiantys zoologijos sodai skirstomi į valstybinius ir valdomus privataus sektoriaus.

LEIDIMŲ IŠDAVIMO TVARKA

Leidimus išduoda **Nyderlandų įmonių agentūra prie Ekonomikos reikalų valstybės sekretoriaus** (RVO). Procese dalyvauja ir daugiau institucijų: Žemės ūkio, gamtos ir maisto kokybės ministerija, Maisto ir vartojimo produktų saugos tarnyba (NVWA), Zoologijos sodų ir akvariumų tikrinimo komitetas, Nyderlandų zoologijos sodų federacija (NVD). Kadangi leidimų išdavimų komanda yra nedidelė, **RVO bendradarbiauja su Zoologijos sodų ir akvariumų patikrinimo komitetu**, kuris konsultuoja RVO dėl leidimų išdavimo. Komiteto pirmininko ir sekretoriaus pareigas užima RVO darbuotojai, o likęs sąstatas sudarytas iš deleguotų NVWA veterinarų ir **išorės zoologijos sodo ekspertų** (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017). Atsižvelgiant į tai, kad vyriausybės darbuotojai neturi pakankamai žinių ir patirties įvairiais klausimais,

susijusiais su įvairiomis gyvūnų rūšimis, laikomomis zoologijos soduose ir akvariumuose, kiekvieno vizito metu į komandą paskiriama nuo **dviejų iki keturių išorės ekspertų**. Išlaidas padengia vyriausybė.

Leidimų išdavimo procesas apima:

- ⇒ **Dokumentų vertinimą**: vyksta maždaug 35 kartus per metus. Vertinami vietos brėžiniai, zoologinės kolekcijos išdėstymas, dokumentai dėl maitinimo, planuojamos veterinarinės priežiūros, saugos ir incidentų valdymo, švietimo ir išsaugojimo tikslų ir veiklų. Peržiūrimos ir pateiktos vietos nuotraukos.
- ⇒ **Vizitus į planuojamą steigti zoologijos sodą**: vyksta maždaug 16 kartų per metus. Planuojami susitikimai ir pokalbiai su paraiškos teikėjais, aptariami zoologijos sodų kriterijai ir jų įgyvendinimo planas, lankomi aptvarai, teikiamos pastabos, patarimai, pasidalinama gerųjų praktikų pavyzdžiais, ruošiamos išvados ir ataskaita galutiniam sprendimui.

Leidimus turinčių **zoologijos sodų sąrašas skelbiamas internete**, nurodant paraiškos numerį, leidimo numerį, zoologijos sodo pavadinimą ir leidimo išdavimo datą. Nyderlandų zoologijos sodo leidimas **galioja neribotą laiką** (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017, 154-155). Mokesčiai už leidimo išdavimą netaikomi (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

ZOOLOGIJOS SODŲ TIKRINIMO TVARKA

Patikrinimai vyksta prieš leidimų išdavimo ir po leidimų išdavimo — tiek pasikeitus situacijai zoologijos sode, tiek vykdant reikalavimų įgyvendinimo priežiūrą ir kontrolę. Išdavus leidimą, patikrinimai atliekami **kartą per trejus metus**, atsižvelgiant į rizikas.⁷ Kitos pagrindinės

⁷ Jeigu gaunami skundai apie galimus pažeidimus, patikrinimai gali būti organizuojami ir dažniau. Tai reiškia, kad kilus įtarimui, kad zoologijos sodas neatitinka reikalaujamų standartų, pavyzdžiui, importuojant ar pervežant egzotinius gyvūnus, susijusius su konkrečiu zoologijos sodu, arba gavus informaciją ar piliečio skundą dėl gyvūnų gerovės, institucijos gali pradėti patikrinimą.

patikrinimų priežastys: zoologijos sode laikomi ir visuomenei eksponuojami gyvūnai, tam neturint leidimo ir/arba nepatvirtinus būtinų leidimo pakeitimų (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

Zoologijos soduose, kurie yra pripažintų zoologijos sodų asociacijų nariai, patikrinimai atliekami rečiau, nes šiuose vietose rečiau pastebimos atitikties problemos. Šis metodas **sumažina tikrinimo išteklių našta** nacionalinėms institucijoms (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

Pagal bendrą praktiką, patikrinime dalyvauja **RVO ir NVWA institucijos, joms padeda išorės ekspertai**.⁸ Patikrinimų metu naudojamos vertinimo formos, kurios leidžia struktūrizuoti patikrinimo procesą. Zoologijos soduose, kurie priklauso EAZA arba/ir NVD asociacijoms, patikrinimus iš pradžių atlieka EAZA arba/ir NVD inspektoriai, kurie teikia ataskaitą RVO. Atsižvelgusi į ataskaitos turinį, RVO sprendžia ar NVWA inspektoriai turi atlikti tolesnius patikrinimus (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

Pastebima, kad NVD/EAZA akredituotiems zoologijos sodams pasiekti ES Direktyvos reikalavimų paprasčiau, nes pastarieji glaudžiai susiję su šių asociacijų narystės sąlygomis. Be to, **dabartiniai profesionalių zoologijos sodų asociacijų standartai dažnai yra pažangesni nei nacionaliniai teisiniai standartai**, pagrįsti ES Direktyva. Dėl šių priežasčių ir Direktyvos reikalavimai yra labiau suprantami, zoologijos sodams paprasčiau parengti apsaugos standartus, vykdyti biologinės įvairovės kampanijas ir kitais būdais užtikrinti Direktyvos įgyvendinimą (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017, 154-155).

Baudos už zoologijos sodų teisės aktų pažeidimus varijuoja nuo **1500 iki 2500 EUR** (Milieu Ltd. & VetEffect, 2017).

⁸ Siekiant užtikrinti nešališkumą, išorės ekspertai dažniausiai yra zoologijos sodų asociacijų nariai arba į pensiją išėję zoologijos sodo ekspertai, kurie asmeniškai dalyvauja zoologijos sodo komisijose. Išorės ekspertų pasitelkimas įvardijamas kaip geroji praktika.

5. APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Atliktoje analizėje aptariama kaip zoologijos sodų kontekste suprantama gyvūnų gerovė, ES Direktyvos reikalavimai ir jų praktinis įgyvendinimas. Nagrinėtos penkios ES šalys ir Jungtinė Karalystė. Nors pasirinktose šalyse **Direktyvos teisinis įgyvendinimas labai panašus, skiriasi (laukinių) gyvūnų rūšių skaičius ir praktiniam Direktyvos reikalavimų įgyvendinimui pasirenkami metodai.** Išanalizavus šių šalių teisinį zoologijos sodų veiklos reglamentaciją, leidimų išdavimo ir zoologijos sodų tikrinimo tvarką, pateikiamos apibendrintos **išvados bei rekomendacijos**, į kurias siūloma atsižvelgti, **norint užtikrinti gyvūnų gerovę Lietuvos zoologijos soduose.**

KAS LEMIA SĖKMINGĄ ES DIREKTYVOS ĮGYVENDINIMĄ?

Pasiruošimas - dauguma analizėje minėtų šalių prieš bet kurio tipo patikrinimą iš zoologijos sodo prašo informacijos apie vykdomą veiklą. Pavyzdžiui, **atnaujinto laikomų laukinių gyvūnų sąrašo, informacijos apie teisės aktuose minimų reikalavimų atitikimą.** Tai leidžia tikrintojams tinkamai pasiruošti, sumažina administracinę naštą. Informacija, kurią zoologijos sodas turi pateikti, priklauso nuo zoologijos sodo dydžio. Jungtinės Karalystės atveju - remiamasi valstybės pateiktomis gairėmis ir praktiniais pavyzdžiais. EAZA akredituoti zoologijos sodai internete skelbia metines veiklos ataskaitas, kurios taip pat gali būti teikiamos zoologijos sodų tikrintojams.

Nuobaudos - vykdomos veiklos atitikimas teisiniams reikalavimams skatinamas jau pirmame paraiškos leidimui gauti teikimo etape. Dauguma šalių prašo teikiant paraišką iš anksto pateikti dokumentus, pagal kuriuos galima įvertinti, kaip paraiškos teikėjas ketina vykdyti ES Direktyvos ir nacionalinių įstatymų išsaugojimo, švietimo ir pažangiosios veterinarinės priežiūros planus. Skiriamos **piniginės baudos už reikalavimų neatitikimą ir administracinius pažeidimus.**

Darbuotojų kompetencijos – daugelio nagrinėtų šalių teisinė bazė reikalauja, kad zoologijos soduose dirbtų ir tikrinimus atliktų patirties zoologijos sodų srityje turintys ekspertai. Aptarti pavyzdžiai parodo, kad prie ES Direktyvos įgyvendinimo gali prisidėti ir patys zoologijos sodai, kurie organizuoja **mokymus savo ir kitų įstaigų darbuotojams, komandiruotės į užsienio zoologijos sodus, dalyvavimas tarptautiniuose mokymuose**. Dėl laukinių gyvūnų įvairovės, kompetencijos ugdymo mokymuose skatinami dalyvauti ne tik zoologijos sodų darbuotojai bei tikrinimo komisijos nariai, bet ir gyvūnų sveikatingumą prižiūrintys veterinarijos gydytojai.

Mokymai ir papildomi išteklių – užsienio šalių praktikoje įvardijamas kaip vienas svarbiausių ES Direktyvos įgyvendinimo aspektų, kuris apima **ties zoologijos sodo vykdomą veiklą, ties zoologijos sodų darbuotojų kompetencijas, ties zoologijos sodų inspektorių mokymus**. Mažesnės šalys ir mažesni zoologijos sodai, kuriuose vietinės kompetencijos dar nepasiekė atitinkamų standartų, pasitelkia išorės ekspertus.

Informacijos prieinamumas – visos analizėje aptartos šalys valstybinėse interneto svetainėse turi atskirą zoologijos sodų puslapį, kuriame **skelbiama leidimus turinčių įstaigų informacija,**

laikomų gyvūnų sąrašai, naudingos nuorodos, komunikacijos dokumentai, tikrinimo gairės skirtos tiek zoologijos sodų savininkams, tiek tikrintojams. Taip prisidedama prie nuoseklumo didinimo ir ryšių palaikymo. Kai kurios aptartos šalys papildomai skelbia zoologijos sodų tikrinimo ataskaitas, rekomendacijas. Taip skatinamas sistemos skaidrumas ir visuomenės švietimas.

ŠALTINIAI

Animal and Plant Health Agency. (2017). *Zoo inspectors required: Help to keep high standards in British zoos*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga internete: <http://apha.defra.gov.uk/vet-gateway/news/20171003.htm>

Bacon, H. J., & Marchig, J. (n.d.). *Assessment of animal welfare in zoos*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga internete:

<https://www.ed.ac.uk/files/imports/fileManager/Assessment%20of%20animal%20welfare%20in%20zoos%20%281%29.pdf>

Binding, S., Farmer, H., Krusin, L., & Cronin, K. (2020). Status of animal welfare research in zoos and aquariums: Where are we, where to next? *Journal of Zoo and Aquarium Research*, 8(3), 166–174. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.19227/jzar.v8i3.505>

Bishop, J., Hosey, G., & Plowman, A. (2013). *Handbook of Zoo Research, Guidelines for Conducting Research in Zoos*. BIAZA. [žiūrėta 2021 m. spalio 8 d.]. Prieiga internete: https://www.researchgate.net/publication/266389158_Handbook_of_Zoo_Research_Guidelines_for_Conducting_Research_in_Zoos

Born Free Foundation. (n.d.). *Zoos & Aquaria: UK*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.bornfree.org.uk/uk-zoos>

Born Free Foundation. (2011). *THE EU ZOO INQUIRY 2011: An evaluation of the implementation and enforcement of the EC Directive 1999/22, relating to the keeping of wild animals in zoos. Estonia*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.bornfree.org.uk/storage/media/content/files/Publications/ESTONIA.pdf>

Browning, H. (2020). The Natural Behavior Debate: Two Conceptions of Animal Welfare. *Journal of Applied Animal Welfare Science: JAAWS*, 23(3), 325–337. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/10888705.2019.1672552>

Browning, H., & Veit, W. (2021). Freedom and Animal Welfare. *Animals*, 11(4), 1148. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.3390/ani11041148>

Casamitjana, J. (2011). *Inspecting Zoos: A study of the official zoo inspection system in England from 2005 to 2011*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga internete: <http://www.zoocheck.com/wp-content/uploads/2015/06/InspectingZoosCasamitjana2011.pdf>

DEFRA. (2012a). *Secretary of State's Standards of Modern Zoo Practice*. [žiūrėta 2021 m. spalio 8 d.]. Prieiga internete:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69596/standards-of-zoo-practice.pdf

DEFRA. (2012b). *Zoo licensing act 1981: Guide to the act's provisions*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 5 d.]. Prieiga internete:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69595/zoo-licensing-act-guide.pdf

DEFRA. (2012c). *Zoos Expert Committee Handbook*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 5 d.]. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69611/pb13815-zoos-expert-committee-handbook1.pdf

- Draper, C., & Harris, S. (2012). The Assessment of Animal Welfare in British Zoos by Government-Appointed Inspectors. *Animals*, 2(4), 507–528. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 5 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.3390/ani2040507>
- EAZA. (2003). *Research Standards*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Research-Standards-2003.pdf>
- EAZA. (2013). *The Modern Zoo: Foundations for Management and development*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/images/Membership-docs-and-images/Zoo-Management-Manual-compressed.pdf>
- EAZA. (2016a). EAZA Conservation Education Standards. [žiūrėta 2021 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga internete <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Conservation-Education-Standards-2016-09.pdf>
- EAZA. (2016b). EAZA Conservation Standards. [žiūrėta 2021 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga internete <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Conservation-Standards-2016.pdf>
- EAZA. (2017). *Strategic Plan 2017-2020: Progressive Zoos and Aquariums collaborating to lead on conservation*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Strategies/Strategic-plan-2017-2020.pdf>
- EAZA. (2020). *Members*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/members/>
- Europos Sąjungos sutarties ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos, no. (2016/C 202/01) (2016). [žiūrėta 2021 m. spalio 8 d.]. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=LT>
- Escobar-Ibarra, I., Mota-Rojas, D., Gual-Sill, F., Sanchez, C. R., Baschetto, F., & Alonso-Spillsbury, M. (2021). *Conservation, animal behaviour, and human-animal relationship in zoos. Why is animal welfare so important?* [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <http://www.jabbnet.com/article/doi/10.31893/jabb.21011>
- Executive Order on zoos, no. BEK no. 1397 of 02/12/2015 (2015). [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: https://www.retsinformation-dk.translate.google/eli/lta/2015/1397?_x_tr_sl=da&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=lt&_x_tr_pto=nui,sc
- Fødevarestyrelsen. (n.d.). *Zoologiske haver*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d.]. Prieiga internete: <https://www.foedevarestyrelsen.dk/Leksikon/Sider/Zoologiske-haver.aspx>
- Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. (n.d.). *Wykaz ogrodów zoologicznych w Polsce*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d.]. Prieiga internete: <https://www.gov.pl/web/gdgos/wykaz-ogrodow-zoologicznych-w-polsce>
- Interviu su užsienio ekspertu (1)*. (2021, 18). [Asmeninė Komunikacija]. LRMS. (n.d.). *Exotic Animal & Zoo Insurance*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.lrms.co.uk/insurance-zoo-exotic-animals.aspx>
- Mellor, H. D. J., & S & Gusset, M. (2015). *Caring for Wildlife: The World Zoo and Aquarium Animal Welfare Strategy*. Gland: WAZA Executive Office (p. 87). [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: https://www.waza.org/wp-content/uploads/2019/03/WAZA-Animal-Welfare-Strategy-2015_Landscape.pdf
- Milieu Ltd., & VetEffecT. (2017). *Evaluation study to support the evaluation of the Zoos Directive (Council Directive 1999/22/EC)*. [žiūrėta 2021 m. spalio 8 d.]. Prieiga internete: https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/refitzoosdirective/pdf/Final%20Report%20Zoos%20Directive_Full_Milieu_20170816.pdf

Miller, L. (2012). Visitor reaction to pacing behavior: Influence on the perception of animal care and interest in supporting zoological institutions. *Zoo Biology*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1002/zoo.20411>

Miller, L. J., Vicino, G. A., Sheftel, J., & Lauderdale, L. K. (2020). Behavioral Diversity as a Potential Indicator of Positive Animal Welfare. *Animals*, 10(7), 1211. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.3390/ani10071211>

Ministry of the Environment of the Czech Republic. (n.d.). *Botanical and Zoological Gardens*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga internete: https://www.mzp.cz/en/botanical_and_zoological_gardens

Operation of a zoological garden—Licencing step by step. (n.d.). *BusinessInfo.cz*. Retrieved 10 December 2021, from [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.businessinfo.cz/psc/start-your-business/step-by-step-guidelines-for-starting-a-business/veterinary-services-and-animals-animal-breeding/operation-of-a-zoological-garden/>

USTAWA o ochronie przyrody, no. Dz. U. 2004 Nr 92 poz. 880 (2004). [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040920880/U/D20040880Lj.pdf>

Zoo Licensing Act, (1981) (testimony of Parliament). [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/37>

Loomakaitseadus, (2000) (testimony of Riigikogu). [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017023>

Rox, A. (2020). *Implementation of the Zoo Directive in the Netherlands. 1st stakeholders' meeting 18 February 2020*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/zoos/stakeholdermeetings/pdf/Licencing-%20Netherlands.pdf>

Sikkema, R., Rodríguez-Guerra, M., Herranz Muñoz, V., Galhardo, L., Fàbregas, M., & Schrijver, R. (2015). *EU Zoos Directive Good Practices Document*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.2779/247108>

The Zoological Gardens Act, no. Act of 18 April 2003 No. 162/2003 Coll. (2003). Unie českých a slovenských zoologických zahrad. (n.d.-a). *Dokumenty*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <http://www.zoo.cz/dokumenty/>

Unie českých a slovenských zoologických zahrad. (n.d.-b). [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <http://www.zoo.cz/>

WildWelfare. (n.d.). *Animal Welfare Assessments*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: <https://wildwelfare.org/animal-welfare-assessment/>

World Animal Protection. (2020). *Animal Protection Index (API) 2020. Kingdom of Denmark: Ranking B*. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga internete: https://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_2020_-_denmark_0.pdf

Žemėlapiai: adaptuoti autorių, atsižvelgiant į analizės poreikį. Žemėlapių šaltinis: <https://freeworldmaps.net/>

Nuotraukos: šaltinis <https://unsplash.com/license>

PRIEDAS 1 – NAUDINGOS NUORODOS

DANIJA

Informacija apie gyvūnų gerovės teisinę sistemą Danijoje:

<https://www.foedevarestyrelsen.dk/english/Animal/AnimalWelfare/Legislation/Pages/default.aspx>

Nevyriausybinių Danijos gyvūnų gerovės organizacija:

<https://www.dyrenesbeskyttelse.dk/en>

Danijos gyvūnų gerovės centras:

<https://www.foedevarestyrelsen.dk/english/Animal/AnimalWelfare/DCAW/Pages/default.aspx>

Zoologijos sodo prašymo leidimui gauti sistema:

https://virk.dk/myndigheder/stat/FVST/selvbetjening/Zoos_temporary_provision_and_establishment

JUNGTINĖ KARALYSTĖ

Jungtinės Karalystės zoologijos sodo prašymo leidimui gauti sistema:

<https://www.gov.uk/zoo-licence>

Torbay vietinės valdžios internetinis puslapis, kuriame skelbiamos zoologijos sodų patikrinimo ataskaitos:

<https://www.torbay.gov.uk/business/licensing/animals/zoo-inspections/>

Oficialios Jungtinės Karalystės zoologijos sodų patikrinimo formos:

<https://www.gov.uk/government/publications/zoo-inspections>

Jungtinės Karalystės leidimus turinčių zoologijos sodų sąrašas:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/809838/ATIC1417-Appendix1.pdf

Nevyriausybinių zoologijos sodų specialistų organizacija, iš kurios vietinė valdžia gali pirkti paslaugas. Taip pat siūlomos mokymų programos ir išsaugojimo veiklos plano kūrimo paslaugos zoologijos sodų atstovams:

https://www.zooandwildlifesolutions.com/services/zoo_licensing/

EAZA RESURSAI

Informacija apie rūšių išsaugojimą:

<https://www.eaza.net/conservation/programmes/>

Šiuolaikinio zoologijos sodo valdymo ir plėtros pagrindai:

<https://www.eaza.net/assets/Uploads/images/Membership-docs-and-images/Zoo-Management-Manual-compressed.pdf>

Praktiniai Direktyvos įgyvendinimo pavyzdžiai:

<https://www.eaza.net/about-us/areas-of-activity/policyandlegislation/zoos-directive-explainer/>

EUROPOS KOMISIJOS RESURSAI

Susitikimai su suinteresuotomis šalimis dėl ES zoologijos sodų direktyvos įgyvendinimo

https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/zoos/stakeholdermeetings/index_en.htm

ZOOLOGIJOS VETERINARIJOS SPECIALISTAI

Žemiau pateikiamos nuorodos į profesionalias zoologijos sodų ekspertų asociacijas iš **Jungtinės Karalystės ZEC vadovo** (nuoroda šaltinių sąrašė).

British Veterinary Zoological Society www.bvzs.org

European Association of Zoo and Wildlife Veterinarians www.eazwv.org

European Association of Avian Veterinarians www.eaav.org

American Association of Zoo Veterinarians www.aazv.org

Association of Avian Veterinarians www.aav.org

Association of Reptile and Amphibian Veterinarians www.arav.org

Fish Veterinary Society www.fishvetsociety.org.uk

International Association for Aquatic Animal Medicine www.iaaam.org

British Veterinary Camelid Society www.camelidvets.org

Veterinary Deer Society www.vetweb.co.uk/sites/deer.htm

PRIEDAS 2 – TIKRINIMO GAIRĖS

Animal Welfare Assessments. Wild Welfare. (n.d.)
<https://wildwelfare.org/animal-welfare-assessment>

Buller, H., Blokhuis, H., Lokhorst, K., Silberberg, M., & Veissier, I. (2020). Animal Welfare Management in a Digital World. *Animals*, 10(10), 1779 <https://doi.org/10.3390/ani10101779>

DEFRA (2015, Kovo 3). Zoologijos sodų inspekcijos patikrinimo ir išankstinio audito gairės. GOV.UK.
<https://www.gov.uk/government/publications/zoo-inspections>

Harvey AM, Beausoleil NJ, Ramp D, Mellor DJ. A Ten-Stage Protocol for Assessing the Welfare of Individual Non-Captive Wild Animals: Free-Roaming Horses (*Equus Ferus Caballus*) as an Example. *Animals*. 2020; 10(1):148. <https://doi.org/10.3390/ani10010148>

JAV žemės ūkio departamento gyvūnų gerovės inspekcijos gidas
https://www.aphis.usda.gov/animal_welfare/downloads/Animal-Care-Inspection-Guide.pdf

Mellor, D. J., Beausoleil, N. J., Littlewood, K. E., McLean, A. N., McGreevy, P. D., Jones, B., & Wilkins, C. (2020). The 2020 Five Domains Model: Including Human-Animal Interactions in Assessments of Animal Welfare. *Animals*, 10(10), 1870. <https://doi.org/10.3390/ani10101870>

Mellor, D. J., Hunt, S. & Gusset, M. (eds) (2015) *Caring for Wildlife: The World Zoo and Aquarium Animal Welfare Strategy*. Gland: WAZA Executive Office, 87 pp. https://www.waza.org/wp-content/uploads/2019/03/WAZA-Animal-Welfare-Strategy-2015_Landscape.pdf

Wild Planet Trust gyvūnų gerovės audito rekomendacijų dokumentas
<https://www.eaza.net/assets/Uploads/Areas-of-Activity/Animal-welfare/Docs/Animal-Welfare-Assessment-English.pdf>

Zoo Animal Welfare Assessment - slu.se. (n.d.).
https://stud.epsilon.slu.se/13776/1/Samelius_V_180830.pdf

